

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Кафедра кримінального та кримінально-процесуального права

Магістерська робота
освітній ступінь – магістр
на тему: «Дотримання міжнародних стандартів у кримінальному
провадженні»
"Adherence to international standards in criminal proceedings"

Виконала: студентка 2-го року навчання,
Спеціальності 081 Право
Яковлева Єлизавета Олексіївна

Керівник Удовенко Ж. В.
доктор юридичних наук, доцент

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Магістерська робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ____ » _____ 20__ р.

Київ – 2024

Декларація академічної добросовістості

Я, Яковлева Єлизавета Олександрівна, студентка 2-го року навчання магістерської програми за спеціальністю "Право" ФПВН НАУКМА підтверджую так:

- написана мною магістерська робота на тему "Дотримання міжнародних стандартів у кризі каліграфічного провадженні" відповідає вимогам академічної добросовістості та не містить порушень, передбачених п.3.1. Публікації про академічну добросовістість здобували в освіті у НАУКМА, зі звітним згодою з ознайомленням.

- Я заявляю, що надаю мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії.

26.04.2024

Якуб

Яковлева Є.О.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	8
1.1. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	8
1.2. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ТА НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ЇХНЬОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ	11
1.3. ОГЛЯД ОСНОВНИХ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	15
РОЗДІЛ 2 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	22
2.1. ПОНЯТТЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ТА СУСПІЛЬСТВА	22
2.2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	24
2.3. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ СТАНДАРТІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В ЄС ТА ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ	26
2.4. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	33
2.5. ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ЇХ ВПЛИВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	37
РОЗДІЛ 3 ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ....	41
3.1. ЗАКРІПЛЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ.....	41
3.2. ГІПОТЕЗИ ЩОДО ПОРУШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ТА АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ВІДПОВІДНО ДО ЦИХ ГІПОТЕЗ	43
3.3. АНАЛІЗ НАЯВНИХ ПОРУШЕНЬ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	48
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність теми полягає в тому, що кримінальне право є наріжним каменем будь-якого справедливого та впорядкованого суспільства, і його основа побудована на низці керівних принципів та стандартів. Вони є основою для правових систем у багатьох країнах і покликані забезпечити правосуддя та захист індивідуальних прав.

Справедлива, неупереджена та гуманна система кримінального правосуддя є не тільки фундаментальним принципом, що стоїть на захисту основних прав громадян у всіх країнах, але й ключовим елементом, що формує рівні можливості у всіх аспектах економічного, соціального та політичного життя.

Дотримання міжнародних стандартів у кримінальному провадженні є одним з основоположних принципів верховенства права в країні. Це не просто юридичний принцип, але і гарантія справедливого судового розгляду, закріплена в статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Ефективна система досудового розслідування, що поєднується з доступним та прозорим судочинством, дає громадянам та бізнесам можливість реалізувати свої права та законні інтереси, відчуваючи себе в безпеці. Ця система також сприяє підвищенню інвестиційного клімату, зменшенню рівня корупції у державі та вибудовує довіру до інституцій загалом.

У постійній модернізації правового поля та пристосуванні до нових умов сучасності важливо вивчати та імплементувати найкращі міжнародні стандарти у всіх сферах правознавства. Особливо важливо це для галузі кримінального права, яка несе велику відповідальність за дотримання прав та свобод людини. Від ефективності та законності кримінального провадження залежить, чи порушуються ці права та свободи, і чи мають люди доступ до справедливого судочинства. Питання дотримання міжнародних стандартів у кримінальному провадженні та забезпечення

основних прав і свобод людини та громадянина досліджували й визначали на доктринальному рівні такі науковці-правники: Енріке Хіль Хесус Аречага, О. І. Виноградова. Т. С. Гавриш, Ж.О. Жуковська М.М.Михенко, І.І. Статіва, Ж.В. Удовенко та інші.

Кримінальний процес є інструментом реалізації прав та свобод людини, тому на державі лежить обов'язок не лише уникати порушень таких прав, але і забезпечувати їх ефективне втілення. Тому вивчення міжнародних тенденцій та найкращих практик є важливим кроком у розвитку національного законодавства та забезпеченні правозахисту у сфері кримінального провадження.

У зв'язку з відсутністю загальновизнаної міжнародної концепції права на справедливий суд чи єдиної системи правил і засад кримінального провадження, необхідно досліджувати право з різних рівнів. Особливу увагу слід приділяти аналізу норм, судової практики та рекомендацій провідних суб'єктів захисту прав людини з міжнародної перспективи, щодо забезпечення справедливого судового розгляду для вивчення досвіду та його використання в національній сфері.

Дослідницьке питання: «Що являють собою міжнародні стандарти кримінального провадження та який стан їхнього дотримання у світі та в Україні?»

Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальні відносини пов'язані зі зловживанням або недотриманням міжнародних стандартів, вивчення їх впливу на покращення стандартів кримінального провадження та впровадження міжнародних норм у національне законодавство.

Предметом дослідження є дотримання міжнародних стандартів кримінального провадження.

Мета дослідження: на основі аналізу міжнародно-правових актів, законодавства України та судової практики, а також порівняльного аналізу міжнародних, європейських та українських стандартів кримінального

провадження, дослідити передісторію, поняття та закріплення міжнародних стандартів кримінального провадження, дослідити регіональні (європейські) стандарти кримінального провадження та проаналізувати рівень дотримання таких стандартів в Україні.

Завдання дослідження:

- вивчення передумов створення міжнародних стандартів кримінального провадження та чинників такого творення;
- розкриття поняття міжнародних стандартів кримінального провадження, аналіз природи та юридичної сили таких стандартів;
- загальна характеристика органів досудового розслідування у країнах- членах Європейського Союзу;
- аналіз законодавчого закріплення стандартів ефективності досудового розслідування в ЄС та основних критеріїв ефективності;
- вивчення впливу використання технологій для підвищення ефективності досудового розслідування;
- характеристика транснаціональних розслідувань злочинів, їхнього впливу на ефективність досудового розслідування;
- аналіз законодавчого закріплення міжнародних стандартів кримінального провадження в Україні;
- виокремлення наявних порушень міжнародних стандартів кримінального провадження та віднайдення відповідної судової практики;
- дослідження судової практики щодо порушень міжнародних стандартів кримінального провадження в Україні.

В даній роботі застосована такі *методи дослідження*: історичний метод, який дав змогу прослідити історію формування міжнародних стандартів та їхній розвиток із впливом часу; метод гіпотез та припущень, за допомогою якого були зроблені припущення щодо потенційних порушень міжнародних стандартів для подальшого аналізу судової практики;

системний метод, суть якого полягає у комплексному дослідженні явища, досліджувану тему було проаналізовано з міжнародної, регіональної та національної парадигми у комплексі та їхню взаємодію; метод аналізу дозволив виокремити частину в цілому та дослідити обрано тему відповідно до її складових, що надало змогу більш обширно та детально вивчити матеріал.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1. Історія становлення міжнародних стандартів кримінального провадження

Проведення кримінального провадження завжди розглядалося як національна справа, оскільки кожна країна самостійно визначає, що є злочином, і відповідно - яка має бути реакція на нього. Тому кримінальна юстиція має виражений територіальний характер, що означає, що вона завжди залишалась внутрішньою справою кожної держави протягом історії.

Такий розвиток кримінального провадження, разом із соціально-економічними та політичними факторами, призвів до того, що національні кримінальні системи значно відрізняються одна від одної, навіть у межах однієї правової сім'ї можуть існувати значні відмінності і підходи до кримінальної юстиції.

Протягом тривалого часу не було міжнародної згоди щодо розробки спільних підходів до кримінального провадження та встановлення стандартів для його проведення. Ситуація змінилась після Другої світової війни під впливом ряду факторів, які будуть розглянуті пізніше.

Проте першою спробою об'єднати зусилля для розробки міжнародних стандартів кримінального провадження, ще до створення ООН, було проведення Першого міжнародного конгресу з запобігання злочинності та боротьби з нею, що відбувся в Лондоні в 1872 році. Цей конгрес зібрав практикуючих спеціалістів з багатьох країн, які були зацікавлені дізнатися один від одного про те, «що і як працює» [1, с. 55].

Саме на цій великій міжнародній зустрічі із запобігання злочинності та кримінального правосуддя деякі практики подали проект міжнародних правил поведінки з ув'язненими. Проект пройшов тривалий процес,

робота над документом тривала в рамках Міжнародної пенітенціарної комісії (ІРРС), яка була створена після Першого міжнародного конгресу.

Офіційний проект було підготовлено в 1926 році та переглянуто в 1933 році. Після чого він був переданий до Ліги Націй, яка «прийняла до відома» правила в 1934 році.

У той же час, коли було створено Організацію Об'єднаних Націй, на початках панувала думка, що ця нова організація не повинна втручатися у внутрішні справи суверенних країн [2, с. 110]. Цей принцип вважався настільки фундаментальним, що його закріплено серед перших положень Статуту ООН у статті 2(7) [3].

Коли Організація Об'єднаних Націй розпочала активно займатися питаннями, пов'язаними з запобіганням злочинності та кримінальним правосуддям, деякі країни (зокрема Радянський Союз) виступили проти цього [4, с. 5-11]. За їхніми словами, вирішення питань, пов'язаних із злочинністю, є суверенною внутрішньою справою кожної країни.

Двадцяте століття продемонструвало фундаментальну переоцінку теоретичних основ щодо стандартів кримінального провадження. Три фактори значно змінили напрямок еволюції систем кримінального правосуддя в усьому світі, збільшивши взаємодію та зближення цих систем, змусивши країни виробити спільні мінімальні стандарти кримінального провадження.

По-перше, зростаючий транснаціональний характер деяких форм злочинності, зокрема організованої злочинності, змусив країни шукати згоди щодо спільних визначень злочину та процедурних заходів для підтримки міжнародного правового співробітництва. З'явилися нові злочини, такі як відмивання грошей або тероризм, а також була досягнута міжнародна згода щодо мінімальних елементів кількох інших злочинів, таких як хабарництво, торгівля людьми та участь у злочинних угрупованнях

[5, с. 378-380]. Також було досягнуто широкої міжнародної згоди щодо умов взаємної правової допомоги та екстрадиції.

По-друге, зважаючи на глобальну природу викликів у сфері злочинності та правосуддя, у всьому світі відзначено розуміння важливості аналізу ефективних стратегій, що використовуються в інших державах для розв'язання цих проблем. Цей усвідомлений підхід призвів до спроб визначити на міжнародному рівні "належну практику" у сферах запобігання злочинності та забезпечення кримінального правосуддя [6]. Приклади належної практики включають способи поводження з неповнолітніми-правопорушниками, сучасні методи розслідування в поліцейській діяльності, здійснення прокурорського нагляду та використання громадських робіт або електронного моніторингу як санкцій.

По-третє, зростаюча повага до прав людини сприяла прийняттю певних мінімальних правових гарантій та механізмів у тих системах кримінального правосуддя, де вони були відсутні або недостатньо визнавалися. Це визнання прав людини як засобу ефективного запобігання злочинності та боротьби з нею на національному та міжнародному рівнях. Загальна декларація прав людини 1948 року та Пакт про громадянські та політичні права 1966 року мають прямі наслідки для функціонування систем кримінального правосуддя [7, с. 25-36].

Отже, можна прийти до висновку, що зближення міжнародного співробітництва держав у напрямку кримінальної юстиції, обмін досвідом, а також зростаюча роль прав людини як загального мірила стали приводом до вироблення міжнародних стандартів кримінального провадження.

Наразі кримінальне право використовується для вирішення глобальних або регіональних проблем, часто через кордони принципово різних правових систем, лише одними з яких є традиційний розрив між підходами загального та континентального права. Таким чином, це вже не справа виключно вітчизняних юристів, а існує потреба в глобальному

підході, який охоплює міжнародну співпрацю у виробленні стандартів кримінального провадження.

1.2. Визначення поняття міжнародних стандартів та норм кримінального провадження та їхнього правового статусу

На переконання В. Д. Бринцева, міжнародно-правові стандарти – це установлені міжнародно-правовими актами певні мінімальні вимоги, дотримуватися яких зобов'язані всі держави у процесі національної законотворчості [8, с. 276].

На наше переконання, стандарт – це документ, який містить нормативні елементи. Він визначає, як повинні поводитися представники цільової аудиторії – окремі особи, представники певної професії, державні службовці тощо. «Міжнародний стандарт і норма», відповідно, – це документ, який призначений для застосування більш ніж до однієї країни, наприклад до всіх членів глобального або регіонального органу (такого як ООН, Асоціація країн Південно-Східної Азії або Рада Європи), або всім членам міжнародної професійної організації (наприклад, Міжнародна асоціація пенітенціарно-тюремних установ).

Міжнародні стандарти та норми існують у різних формах: вони можуть бути резолюціями, рекомендаціями, деклараціями, стандартними мінімальними правилами, основними принципами, прокламаціями, заявами, настановами, кодексами поведінки, кодексами етики тощо.

Чи є міжнародні стандарти та норми юридично обов'язковими? Проста, але можливо, найменш вичерпна відповідь полягає у розрізненні інструментів (як національних, так і міжнародних) на дві категорії: «жорстке право», яке є юридично обов'язковим, і «м'яке право», яке не є обов'язковим [9, с. 28-30]. Частіше за все стандарти належать до «м'якого права» і, отже, не є юридично обов'язковими. Держави можуть вільно

ігнорувати або враховувати «м'яке» право, залежно від їх власних уподобань.

Більш складна формулювання цієї відповіді розглядає відмінності між суверенними державами та іншими органами, будь то міжурядові чи неурядові. Тільки держава має можливість приймати юридично обов'язкові документи, такі як акти парламенту, закони, укази тощо [10]. Крім того, держава може ухвалити рішення щодо ратифікації міжнародної угоди або приєднання до неї, в результаті чого положення цієї угоди можуть набути юридичної сили (в залежності від їх формулювання та конституційного права країни) [11, 83-84]. Таким чином, ця відповідь визначає «жорстке право» в широкому контексті, охоплюючи законодавство, ухвалене суверенними державами, та міжнародні угоди, що були ратифіковані або до яких приєдналися держави. Інші суб'єкти не мають можливості ухвалювати рішення щодо документів, що б мали обов'язкову силу для держави, а не міжурядового органу, такого як Організація Об'єднаних Націй, і тим більше не професійної чи іншої неурядової організації, такої як Міжнародна асоціація пенітенціарних установ і в'язниць.

Однак навіть ця дещо більш деталізована відповідь не дає вичерпного розуміння правового статусу стандартів.

Деякі вчені стверджують, що держави-члени схвалюють цілі міжурядових організацій, коли вони подають заявку на членство, і, таким чином, зобов'язані дотримуватися прийнятих резолюцій і рекомендацій. Інші, однак, відповідають на це, зазначивши, що хоча цілі таких міжурядових організацій можуть зустріти загальне схвалення держав-членів, цілком можуть виникнути розбіжності щодо правильного методу досягнення цих цілей.

Було б справді важко уявити готовність осіб, які приймають політичні рішення, більшості (якщо не всіх) держав поступитися своїм суверенітетом у таких внутрішніх питаннях, як кримінальне правосуддя, до тієї міри, в

якій вони заздалегідь зобов'язеться виконувати будь-які та всі резолюції, які навіть можуть бути прийняті більшістю голосів.

Навіть якщо припустити готовність держав-членів дотримуватись резолюцій і рекомендацій, що стосуються злочинності та кримінальної політики, виникнуть значні труднощі у підготовці рекомендації, яка б достатньою мірою враховувала різні правові системи, ідеології кримінальної політики та практику кримінального правосуддя, щоб він міг бути прийнятий як юридично обов'язковий великою кількістю держав-членів.

Таким чином, панівна точка зору полягає в тому, що міжнародні стандарти та норми як частина «м'якого права» не є юридично обов'язковими. Вони лише втілюють щире прохання до своїх адресатів (держави-члени, представники професії кримінального правосуддя) застосувати зміст, а не абсолютне зобов'язання вжити певних дій [12, с. 397-402]. Одним із практичних наслідків цього є те, що якщо державний службовець (або ціла держава) діє всупереч міжнародним стандартам і нормам (але не всупереч «жорсткому праву»), тоді особа, яка піддається таким діям, не має правового захисту. Ця особа не може поскаржитися начальнику або звернутися до суду, щоб скасувати рішення.

Це не означає, що стандарти та норми, як «м'яке право», безглузді та не мають практичної дії. Значення «м'якого права», включаючи стандарти та норми, не полягає в будь-якій передбачуваній юридичній обов'язковості. Значення полягає в іншому, як на міжнародному, так і на національному рівнях. На міжнародному рівні «м'яке право» можна розглядати як проміжний етап у формулюванні ідей і концепцій, які з часом можуть стати «жорстким правом» у формі міжнародних угод [13, 102-104]. Яскравим прикладом є різні резолюції, декларації та заяви щодо міжнародної організованої злочинності, які зробили внесок у розробку Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності.

Коли ідеї втілюються в стандартах і нормах, визнання і декларація певних принципів і навіть детальних правил може мати на меті прямий вплив на практику держав. Якщо це відбувається, вони сприяють створенню міжнародного звичаєвого права, яке широко визнається як обов'язкове для держав [14]. Стандарти та норми, навіть якщо вони самі по собі не є обов'язковими, таким чином можуть стати джерелом міжнародного права, зокрема, якщо вони формулюються у формі зобов'язання (наприклад, «Держави повинні» щось зробити, на відміну від «Держави можуть розглянути можливість» зробити щось або «Державам пропонується» зробити щось).

На національному рівні міжнародні стандарти та норми можуть мати інструментальну цінність у спрямуванні національного розвитку. Вони можуть використовуватися як переконливі аргументи особами, які приймають рішення в окремих юрисдикціях, коли ці особи, які приймають рішення, прагнуть виправдати певні напрямки дій, навіть якщо стандарту чи норми не існує. Вибираючи з-поміж різних альтернативних підходів до досягнення певної мети, особи, які приймають рішення, можуть таким чином захищати свій вибір, посиляючись на Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою або на Токійські правила [15, с. 81-83].

Подібним чином міжнародні стандарти та норми також можуть використовуватися громадянами, неурядовими організаціями та іншими зацікавленими сторонами, намагаючись вплинути на свій уряд, щоб він змінив закони та політику в певному напрямку.

Аналіз фактичного впливу міжнародних стандартів і норм на внутрішній рівень є складним через низку факторів: відсутність обов'язку повідомляти, неоднорідність систем кримінального правосуддя різних держав, можливість різного тлумачення той самий текст, а також труднощі у визначенні того, чи конкретна зміна в національному законодавстві,

політиці чи практиці була спричинена впливом стандарту та норми Організації Об'єднаних Націй чи іншими факторами.

Тим не менш, у багатьох державах стандарти та норми стають частиною національного дискурсу щодо запобігання злочинності та кримінального правосуддя, або ж знаходять своє втілення у національних нормативно-правових актах, що закріплюють такі стандарти та в ратифікації міжнародних документів, в яких містяться ці стандарти.

1.3. Огляд основних міжнародних стандартів кримінального провадження

У минулому підрозділі ми вже виявили, що являють собою стандарти кримінального провадження, що закріплені на міжнародному рівні та в яких формах вони можуть бути виписані. В даній частині розглянемо основні акти, що заклали основу вироблення міжнародних стандартів для кримінального провадження.

Звісно, почати потрібно із Загальної декларації прав людини, яку у 1948 році прийняла Генеральна Асамблея ООН [16]. В ній міститься всесвітнє визначення зобов'язань у сфері прав людини, взятих на себе всіма державами-членами ООН відповідно до статей 55 і 56 Статуту ООН, включаючи кілька положень, що стосуються здійснення правосуддя.

Наприклад, стаття 10 Загальної декларації говорить: «Кожен має право на основі повної рівності на справедливий і публічний розгляд справи незалежним судом для визначення його прав і обов'язків та для встановлення будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення». Стаття 11 передбачає презумпцію невинуватості, публічний суд, «усі гарантії, необхідні для оборони», і право бути вільним від покарання чи санкцій із зворотною силою. Інші положення Загальної декларації – наприклад, щодо свавільного арешту, права на ефективний

засіб правового захисту, права не піддаватися тортурам, права на особисту безпеку та недоторканність приватного життя – мають відношення до системи кримінального правосуддя та справедливості судового процесу.

Наступним буде Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Після прийняття Загальної декларації Комісія ООН з прав людини розробила Міжнародний білль про права людини, який включає Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Громадянський і політичний пакт набув чинності 23 березня 1976 року як багатосторонній договір (ратифікований 144 країнами) і встановлює мінімальний міжнародний стандарт поведінки для всіх урядів-учасниць. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права додатково розробляє –зокрема, у статтях 14 і 15, а також у статтях 2, 6, 7, 9 і 10 – стандарти кримінального правосуддя, визначені у Загальній декларації [17]. Стаття 14 Громадянського і політичного пакту визнає право в усіх судових процесах на «справедливий суд і публічне слухання компетентним, незалежним і безстороннім судом, встановленим законом». Згідно зі статтею 14(1) кожна особа є «рівною перед судами та трибуналами».

Стаття 14 також розрізняє справедливий розгляд цивільних справ, з одного боку, і кримінальних справ, з іншого. Стаття 14(3) стосується «мінімальних гарантій», необхідних для висунення будь-якого кримінального обвинувачення, дотримання яких не завжди є достатнім для забезпечення справедливості слухання. Серед мінімальних гарантій у кримінальному провадженні, передбачених статтею 14(3), є право обвинуваченого бути поінформованим про висунуте йому/їй обвинувачення мовою, яку він розуміє; мати достатній час і можливості для підготовки захисту та спілкування з захисником за власним вибором; бути судимим без невинуватої затримки; допитувати або домагатися допиту свідків проти обвинуваченого та домагатися виклику та допиту свідків зі свого боку на тих же умовах, що й свідків проти обвинуваченого; на безоплатну допомогу

перекладача, якщо обвинувачений не розуміє або не розмовляє мовою, яка використовується в суді; і право не бути примушеним свідчити проти себе або зізнаватися в провині. Стаття 14 також надає обвинуваченому право на перегляд його засудження та вироку судом вищої інстанції відповідно до закону; на компенсацію, якщо мала місце судова помилка; і не піддаватися суду чи покаранню вдруге (*non bis in idem*). Згідно зі статтею 14(4) неповнолітні мають таке ж право на справедливий суд, як і дорослі, але також мають право на певні додаткові гарантії. Стаття 15 кодифікує принцип *nullum crimen sine lege* (немає злочину без закону), а також надає обвинуваченому перевагу будь-якого пом'якшення покарання, яке було оголошено після того, як особа вчинила правопорушення. Інші відповідні положення Міжнародного пакту про громадянські та політичні права забороняють катування або жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання; заборонити довільний арешт; і вимагають рівності перед законом.

Комітет з прав людини був заснований Міжнародним пактом про громадянські та політичні права для тлумачення та застосування положень Пакту. Комітет розвинув значну судову практику з питань, що стосуються відправлення правосуддя, зокрема щодо права на справедливий суд [18 с. 8-20]. Наприклад, багато ув'язнених скаржилися до Комітету з прав людини на те, що вони не отримали швидкого судового розгляду, і комітет намагався пояснити цю вимогу. У 1984 році Комітет з прав людини видав Загальний коментар 13, в якому авторитетно тлумачиться стаття 14 Пакту та вказується, що право на судовий розгляд без невинуватної затримки стосується не лише часу, до якого судовий розгляд має розпочатися, але й часу, до якого він має закінчитися. і суд буде винесений; всі етапи мають відбуватися «без зайвих зволікань». За допомогою встановленої процедури має бути забезпечено, що судовий розгляд триватиме «без невинуватної затримки» як у першій інстанції, так і в апеляційному порядку.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права визначає в статті 4 певні права як такі, що не підлягають відступу, тобто ті права, які не можуть бути призупинені протягом періодів надзвичайного стану, який загрожує життю нації. Хоча стаття 4 не вказує, що стаття 14 (право на справедливий судовий розгляд) прямо не допускає відступу, вона згадує статті 7 (заборона тортур), 15 (*nullum crimen sine lege* (немає злочину без закону)) і 16 (визнання кожного особа перед законом) як недопустимий. Крім того, Комітет з прав людини витлумачив інші права, які не підлягають відступу (наприклад, право не піддаватися свавільному позбавленню життя), як такі, що основні положення статті 14 про справедливий судовий розгляд не можуть бути призупинені протягом періодів надзвичайного стану. Комітет з прав людини, зміцнив характер права на справедливий судовий розгляд, яке не допускає відступів, опублікувавши наступний Загальний коментар, а також рішення та погляди щодо окремих справ, що тлумачать Пакт.

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (Конвенція про раси) набула чинності 12 березня 1969 року [19]. У преамбулі проголошується, що «всі люди рівні перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист законом». Цей принцип рівності перед законом повторюється у першому абзаці статті 5, яка покладає на держави-учасники обов'язок гарантувати це право кожному, незалежно від раси, кольору шкіри, національного чи етнічного походження. Стаття 2(1)(а) Конвенції підтверджує, що кожна держава-учасниця зобов'язується забезпечити, щоб органи державної влади та державні установи, національні та місцеві, не брали участі в актах чи практиках расової дискримінації щодо осіб, груп осіб або установ.

Конвенція про права дитини набула чинності 2 вересня 1990 року і станом на 1 листопада 2000 року була ратифікована 191 країною, тобто майже всіма країнами світу, крім Сомалі та Сполучених Штатів. Конвенція

про дитину детально розкриває права неповнолітніх правопорушників у Цивільному та політичному пакті та інших договорах [20].

Статті 12, 37 і 40 є основними положеннями Конвенції про дитину, які стосуються відправлення правосуддя. Стаття 12 гарантує право кожної дитини бути почутою в судовому процесі. Стаття 37(b) передбачає, що «жодна дитина не може бути позбавлена волі незаконно або свавільно». Крім того, стаття 37 (d) передбачає, що «кожна дитина, позбавлена волі, має право на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги, а також право оскаржити законність позбавлення її чи її волі. її свободу перед судом або іншим компетентним, незалежним і неупередженим органом, а також на швидке прийняття рішення щодо будь-якої такої дії».

Стаття 40 Конвенції про дитину стосується тих самих питань справедливого судового розгляду, що й стаття 14 Пакту про громадянські та політичні права. Стаття 40 Конвенції про дитину значно розширює захист справедливого судового розгляду на дітей віком до вісімнадцяти років, використовуючи термін «дитина» замість «неповнолітній», який використовується в Пакті. Цей розширювальний підхід також очевидний у порівнянні з Мінімальними стандартними правилами Організації Об'єднаних Націй щодо відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила, 1985 р.), які визначають неповнолітнього як «дитину або підлітка, які згідно з відповідними правовими системами можуть бути розглядається за правопорушення у спосіб, відмінний від дорослого» [21, с. 156-159].

Загальна стаття 3 чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв збройних конфліктів (набула чинності 21 жовтня 1950 р., ратифікована 188 країнами станом на 1 листопада 2000 р.) і стаття 6 Додаткового протоколу II (набрала чинності 7 грудня 1978 р., ратифікована 150 країнами станом на 1 листопада 2000 р.) містять гарантії справедливого судового розгляду та інші положення, пов'язані з відправленням правосуддя під час міжнародних

збройних конфліктів. Наприклад, загальна стаття 3(d) забороняє «винесення вироків і виконання страт без попереднього вироку, винесеного належним чином сформованим судом. Статті 96 і 99–108 Третьої Женевської конвенції визначають права військовополонених у судовому розгляді, по суті створюючи стандарт справедливого судового розгляду. Статті 54, 64–74 та 117–126 Четвертої Женевської конвенції містять положення, що стосуються права на справедливий суд на окупованих територіях. Стаття 75 Додаткового протоколу I (набув чинності 7 грудня 1978 року, ратифікований 165 країнами) поширює гарантії справедливого судового розгляду під час міжнародного збройного конфлікту на всіх осіб, у тому числі заарештованих за дії, пов'язані з конфліктом.

В даній частині наведено лише основоположні акти, що поклали підґрунтя для розвитку стандартів кримінального провадження, як на міжнародному, так і на регіональному і національному рівнях. Такі положення стали основними орієнтирами, які вказують, у якому напрямку має розвиватись кримінальне провадження, при цьому в усіх них основною рушійною силою є саме повага до прав та свобод людини, та реалізація таких прав через правові механізми.

В даному розділі було визначено, що передувало зближенню країн у сфері кримінального провадження та чому держави прийшли до вироблення мінімальних спільних міжнародних стандартів кримінального провадження. Загалом, така взаємодія виникла після Другої світової війни через появу нових транскордонних злочинів, розуміння необхідності обміну досвідом та, звісно, зростаючій ролі прав людини.

У другому підрозділі було визначено правову природу міжнародних стандартів, та зазначено, що хоч це і норми «м'якого права», їхню роль та вплив на світову спільноту не можна применшувати. Також було зазначено,

що при ратифікації міжнародних договорів або ж перейнятті таких стандартів країнами у національне законодавство такі норми стають «жорстким правом», стаючи обов'язковими для виконання.

В останньому підрозділі було визначено, в яких міжнародних нормативно-правових актах закріплені вихідні стандарти кримінального провадження, а також досліджено, в чому саме вони полягають. Попри те, що наведений перелік міжнародних актів точно не є вичерпний, він слугує каркасом для подальшого розвитку стандартів кримінального провадження, закріплюючи основні орієнтири для такого розвитку.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Поняття ефективності досудового розслідування, його значення для кримінальної юстиції та суспільства

Одним із міжнародним стандартом кримінального провадження є його ефективність. Неможливо почати аналіз теми без розуміння самого терміну ефективності досудового розслідування. Міжнародне право вимагає, щоб розслідування було ефективним, всебічним і незалежним, а також оперативним і прозорим.

Навряд чи можливо зійтись на єдиному розумінні жодного з термінів, перелічених вище, як і багатьох інших юридичних термінів, що є широкими за своїм змістом. Проте важливо окреслити рамки того, яке розслідування має вважатись ефективним та що впливає на його ефективність.

Доволі незвичним є визначення, сформоване Європейським судом з прав людини. ЄСПЛ зазначає, що не завжди показником ефективності розслідування є певний досягнутий результат розслідування (притягнення певної особи до кримінальної відповідальності, встановлення винних, відшкодування шкоди). Суд зазначає, що ефективним буде вважатись те розслідування, яке може бути розцінене як ретельне (сумлінне) і в якому не зроблені поспішні висновки про припинення цього розслідування, використані всі можливі на належні засоби [22]. Тобто, акцент, зроблений ЄСПЛ полягає в тому, що ефективність досягається не кількістю розкритих правопорушень, а якістю цього розслідування.

Якщо дивитись на економічний показник ефективності, який полягає в проведенні розслідування таким чином, щоб з якомога коротшими втратами часу, з якомога меншою кількістю роботи та з якомога меншими витратами, безпосередньої мети розслідування було досягнуто. З цього боку

виміром ефективності може вважатись співвідношення результату та затраченого на це ресурсу. Наприклад, економічно вигідніше витратити людський та фінансовий ресурс на розкриття більш реальної, перспективної справи, а не на справу, що зайшла в глухий кут. В цьому питанні ефективність тісно пов'язана із можливістю тверезо оцінити перспективи кожної справи і розумно розпорядитись людськими та фінансовими ресурсами органу досудового розслідування.

І в такому розрізі економічний вимір ефективності деяк протиставляється визначенню ЄСПЛ, в якому підкреслюється важливість ретельності кожного окремого розслідування, оскільки очевидно, що оперативне розслідування та ефективне розслідування – це не тотожні поняття [23].

Якщо подивитись ще з одного боку, то ефективність розслідування може полягати і у тому, наскільки воно є корисним для суспільства в цілому. На якому рівні є довіра до інституції в суспільстві, чи готові приватні особи та компанії звертатись у органи правопорядку за допомогою та чи сприймаються такі органи в суспільстві як упереджені. Адже взаємозв'язок і довіра між органами досудового розслідування і населенням сприяють більш ефективній діяльності цих органів.

Із наведеного вище можна підсумувати, що ефективність досудового розслідування це не просто запит на майбутнє, а вимога до нормального функціонування інституції. Під ефективністю розслідування потрібно розуміти поєднання якісної та кількісної складової, тобто поєднання детального, законного та незалежного розслідування із розумним використанням людських та фінансових ресурсів, що принесе найвищу користь суспільству. Ефективне досудове розслідування є частиною забезпечення права на справедливий суд, що є міжнародно визначеним стандартом.

2.2. Загальна характеристика органів досудового розслідування у країнах-членах Європейського Союзу

Країни-члени Європейського Союзу мають відмінні історичні передумови формування та правову культуру, що зумовлює різне розуміння європейської політики та використання ними різних інструментів та методів для досягнення європейських стандартів та цілей.

Так і сама структура органів та порядок досудового розслідування безумовно відрізняється поміж країн-членів. Нижче наведу декілька прикладів для розуміння того, наскільки різними є такі структури, але, попри свої відмінності, їх об'єднує прагнення досягнути єдиних стандартів ефективності, визначених на наднаціональному рівні.

Першочерговою відмінністю, звісно, є існування різних правових систем в межах ЄС, після Брекзиту країна із загальною (англосаксонською) системою права – Великобританія, від'єдналась. Проте і в межах континентальної (романо-германської) правової сім'ї можна виокремити романську (Італія, Іспанія, Бельгія) та германську (Австрія, Швейцарія) підгрупи, також можливе виокремлення і скандинавської та слов'янської підгруп. У переважній більшості з цих країн досудове розслідування регулюється низкою нормативно-правових актів, головне місце серед яких посідає Кримінально процесуальний кодекс [24].

Умовно можна поділити європейські країни у їх підходах до суб'єктів досудового розслідування на три табори: де більша роль віддається поліції, де значні повноваження надані прокурору та країни, де вагому роль у розслідуванні грає суддя.

До першої групи, де домінуючу роль відіграє поліція відноситься Ірландія та Фінляндія. В Ірландії система передбачає, що єдиним компетентним органом розслідування є Garda Síochána, а судді не мають жодних функцій у розслідуванні крім видачі ордерів. У Фінляндії поліція також відіграє основну роль у розслідуванні, а прокурор займає

факультативну роль. Суд має дуже обмежені повноваження у розслідуванні, що зводяться до санкціонування окремих оперативно-розшукових дій.

До другої групи відносяться країни, де значні повноваження надані органам прокуратури, а поліція та суддя мають менш важливу роль у системі. Такими країнами, зокрема, є Італія, Франція, Німеччина, Угорщина та Румунія. В Німеччині, наприклад, прокурора називають «майстром етапу розслідування», в цій країні прокурор має отримати дозвіл на проведення певних оперативно-розшукових дій у суді, але має велику автономність в діях.

Остання, третя група, характеризується наданням суддям більших слідчих повноважень. Таким прикладом може слугувати Іспанія, де система розслідування спирається на сильно децентралізовану та складну юрисдикційну структуру, яка надає дуже сильну роль судовій владі.

Дані приклади демонструють, що система досудового розслідування в ЄС є зовсім не унітарною, а це лише одні із багатьох прикладів відмінностей між країнами-членами. Безсумнівно, кримінальне право є дуже націоналізованою галуззю законодавства, що багато років знаходилась на периферії гармонізації законодавства ЄС.

Проте, попри такі відмінності, на поточному етапі розробки законодавства Європейського Союзу загалом у галузі кримінального права побудовано на забезпеченні ефективності, безпеки для громадян і правозахисному підході у кримінальному провадженні.

А принцип ефективності нарівні із низкою інших вихідних принципів є тим, що гармонізує та встановлює основні правила того, як має проводитись досудове розслідування у країнах Європейського Союзу.

2.3. Законодавче закріплення стандартів ефективності досудового розслідування в ЄС та основні критерії ефективності

Варто зауважити, що не існує стандартизованих норм, що регулюють кримінальне провадження у країнах-членах ЄС, а також єдиних стандартів ефективності досудового розслідування. Основна кількість стандартів відображена в установчих договорах ЄС, конвенціях, загальних принципах, прецедентній практиці ЄСПЛ, регламентах та директивах. Це означає, що більшість стандартів ефективності є рамковими, а вибір того, якими методами досягати цих стандартів, лежить на державах ЄС.

Ще в Амстердамському договорі було зарегламентовано ціль ЄС щодо поступового запровадження: «простору свободи, безпеки та справедливості» [25]. Така ціль стала поштовхом для запровадження нових ініціатив в межах кримінальної юстиції і мала включати в себе, зокрема, і підвищення ефективності діяльності досудового розслідування.

Також розробку стандартів ефективності можна побачити в таких актах, як:

- Директива Європейського Парламенту та Ради ЄС 2016/343 від 9 березня 2016 року про посилення деяких аспектів презумпції невинуватості й права бути присутнім на судовому розгляді під час кримінального провадження,

- Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 року про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів,

- Директива (ЄС) 2016/680 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних компетентними органами з метою запобігання, розслідування, виявлення або судового переслідування кримінальних правопорушень або виконання кримінальних покарань, а також щодо вільного переміщення таких даних і скасування Рамкового рішення Ради 2008/977/ЈНА,

- Директива 2012/13/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22 травня 2012 року про право на інформацію в кримінальному провадженні,

- Директива 2013/48/ЄС Європейського парламенту та Ради від 22 жовтня 2013 року про право на доступ до адвоката в кримінальному провадженні та в провадженні за європейським ордером на арешт, а також про право на отримання інформування третьої сторони під час позбавлення волі та на спілкування з третіми особами та консульськими органами під час позбавлення волі.

Ці директиви є предметними та направлені на окремі аспекти досудового розслідування, такі як право на інформацію в кримінальному провадженні або ж про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів, але всі вони разом становлять каркас мінімальних стандартів, обов'язкових для проведення ефективного розслідування.

Нижче розглянемо одним із основоположних актів, що встановив стандарти ефективності досудового розслідування – Рекомендації Res (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» [26]. Цей документ несе рекомендаційний характер, проте, на наше переконання, дає гарне розуміння основ ефективності органів досудового розслідування, що встановлені в державах-членах ЄС.

Відповідно до нього були сформовані вимоги до роботи поліцейських органів загалом, та до проведення досудового розслідування як такого. До основних стандартів відносяться такі:

1. Метою проведення досудового розслідування завжди має бути досягнення завдань кримінального провадження.

2. Проведення досудового розслідування має відповідати принципу законності.

3. Досудовому розслідуванню має бути притаманна засада публічності (ініціативності органу досудового розслідування), яка полягає в тому, що вона має бути реакцією на вчинене кримінальне правопорушення, яка не залежатиме від волі зацікавлених осіб.

4. Вимога оперативності й розумної швидкості досудового розслідування, що передбачає здійснення процесуальних дій на цьому етапі судочинства без зайвих затримок, їх своєчасність, відсутність необґрунтованого зупинення кримінального провадження тощо.

5. Усебічність і повнота застосування заходів, спрямованих на розкриття кримінального правопорушення, яка насамперед передбачає правильність, послідовність і логічність отримання доказів та оперування ними, обґрунтування процесуальних рішень.

6. Незалежність і неупередженість особи, яка здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення. Прозорість досудового розслідування.

7. Диференціація форм досудового розслідування з метою його оптимізації [27].

Хоч ці принципи і було закріплено ще два десятиріччя тому, проте вони не втрачають своєї актуальності і зараз. Вони закладають основи ефективності досудового розслідування, що орієнтується на захист прав та свобод людини. Нижче розглянемо детальніше деякі із цих стандартів.

Одним із стандартів ефективності, що описаний в вище згаданих актах є незалежність особи, що здійснює розслідування правопорушення. Це вимога зводиться до процесуальної самостійності, що має полягати у чітко визначеному обсягу повноважень, наданих особі, визначеному механізмі взаємодії з іншими підрозділами та процесуальним керівником та порядку вирішення можливих спорів через незгоду із вказівками керівника. Незалежність характеризується можливістю особи, що відповідальна за

проведення розслідування, самостійно виконувати покладені на неї обов'язки, а також нести особисту відповідальність за ці рішення.

Ще однією важливою складовою ефективності досудового розслідування є розумна швидкість досудового розслідування. Ця вимога зводить у прямий зв'язок ефективність кримінального провадження та право на справедливий суд упродовж розумного строку. Тим більше, що мова йде про дві взаємно та тісно пов'язані складові: оперативність дій та законне розслідування кримінального правопорушення.

При цьому не можна розглядати ефективність у спрощеному вигляді оперативності досудового розслідування, необхідно враховувати її якісну та кількісну складову. Проведення досудового розслідування протягом розумного строку має фундаментальне значення для всієї правової системи, оскільки будь-яке непотрібне затягування часто призводить де-факто до позбавлення прав особи та втрати ефективності та довіри до правової системи.

Серед європейських стандартів ефективності досудового розслідування також важливим є ефективне розслідування скарг на органи правопорядку. Оскільки, коли ваші права як учасника досудового розслідування, незалежно від вашої ролі, були порушені, ви повинні мати дієві механізми захисту своїх прав. Особливо це стосується випадків порушення ст. 2 ЄКПЛ, а саме «Право кожного на життя охороняється законом», тобто випадків жорстокого поводження під час досудового розслідування (ill-treatment).

У 15-ому загальному звіті про діяльність комітету із запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню Ради Європи (2004) зазначено, що: «дисциплінарне провадження створює додатковий вид відновлення справедливості, який може застосовуватися паралельно з кримінальним провадженням. Питання дисциплінарної відповідальності таких працівників має розглядатися

системно, незалежно від того, чи був встановлений кримінальний характер неналежної поведінки, що розглядається» [28].

Європейський суд з прав людини розробив п'ять основних принципів ефективного розслідування скарг на поліцію. Системний виклад цих критеріїв сформульовано в рішенні ЄСПЛ «Буд проти Бельгії» (заява № 23380/09) [29]. По-перше, це вимога незалежності: не повинно бути жодних інституційних чи ієрархічних зв'язків між слідчими та поліцейським, щодо якого подається скарга, що дорівнює реальній практичній незалежності. Таке розслідування має бути адекватним, а саме бути спроможним зібрати докази, щоб визначити, чи була скарга обґрунтованою та чи були дії працівника органів правопорядку незаконними. Також вимогами до такого розслідування є швидкість, можливість громадського контролю (процедури та прийняття рішень мають бути відкритими та прозорими для забезпечення підзвітності), а також участь скаржника в процесі розгляду скарги має бути забезпеченою.

Це питання є особливо болісним для України, оскільки стосовно України є безліч рішень ЄСПЛ щодо неналежного реагування на скарги («Кузнєцов проти України», заява No 39042/97), неповнота збирання та перевірки доказів («Афанасьєв проти України», заява No 38722/02), відсутність зусиль для встановлення фактів у складних обставинах («Шморгунов та інші проти України», заява No 15367/14) тощо [30].

Якщо відійти від стандартних вимог до країн-членів ЄС щодо ефективності досудового розслідування, то ще одним інструментом підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування може бути впровадження сучасної методики проведення оперативно-розшукових дій. Такий інструмент можна вважати розширеним розумінням усебічності і повноти застосування заходів, спрямованих на ефективне розкриття кримінального правопорушення.

Наприклад, одним із нових підходів, що спрямований на підвищення ефективності досудового розслідування, може бути проведення інтерв'ю замість звичного допиту, де значна увага приділяється встановленню контакту і довірливих відносин із особою, а не примусу чи агресивному підходу. Такий підхід допомагає правоохоронцям вийти з «тунельного бачення» та ширше дивитися на обставини конкретної справи.

Така інновація вже підтвердила свою ефективністю у деяк європейських країнах, зокрема у Норвегії. Суперінтендант норвезької поліції Асбйорн Раклев вказує на те, що: «Цей метод допомагає проводити інтерв'ю систематично і неупереджено та уникати розповсюджених помилок, пов'язаних із передчасними висновками. Він передбачає відсутність примусу та відкриті питання, які покращують комунікацію та обмін інформацією» [31].

На нашу думку, гарним прикладом країни із ефективною системою органів досудового розслідування є Фінляндія. До реформи кримінальної юстиції у країні використовувався стандартний підхід, визначений класичними німецькими принципами кримінального права, в якому покарання в першу чергу розглядалось як відплата за злочин, і таким чином пенітенціарна система будувалась на вимогах загального стримування.

Після реформи ж акцент приділявся потребі в раціональнішій системі кримінального правосуддя, тобто ефективного, справедливого та гуманного кримінального правосуддя. Наразі в основу досудового розслідування в Фінляндії покладено намагання досягти загального профілактичного ефекту покарання, в основу якого покладено соціально-етичне несхвалення протиправних дій, яке впливає на почуття моралі та справедливості. Система кримінальної юстиції в Фінляндії лібералізована, зосереджена на фундаментальних правах людини, а не на закликах до жорстокої каральної системи. Принципи пропорційності, рівності та гуманності є центральними як при досудовому розслідуванні в цій країні, так і загалом.

Таким чином Фінляндія відходить від репресивності, каральності системи, наприклад, через запровадження альтернатив ув'язненню та приділенню більшого значення індивідуальній профілактиці злочинної діяльності.

Такий підхід, на наше переконання, є найбільш ефективним, оскільки, як дослідив фінський вчений Тапіо Лаппі-Сеппа, рівень злочинності в країні тісно пов'язаний зі ступенем соціального забезпечення, відмінностями в рівності доходів, довірою та політичною та правовою культурою [32].

Отже, скандинавська пенітенціарна модель сягає корінням у консенсуальну та корпоративну політичну культуру, високий рівень соціальної довіри та політичної легітимності, а також сильну державу добробуту. Ці різні чинники мають як непрямий, так і прямий вплив на зміст кримінально-виконавчої політики, і на досудове розслідування як таке. Якщо брати за мету органів досудового розслідування не тільки пряме розкриття злочину, але і профілактичне зменшення рівня злочинності, то такий підхід направлений саме на ефективну профілактику злочинності, а не тільки на пряме покарання за скоєний злочин.

Якщо ж розглядати Україну в контексті ефективності органів досудового розслідування, то вона зобов'язана поступово адаптувати своє законодавство до *acquis* ЄС та забезпечити ефективне виконання Угоди про асоціацію з ЄС. Це також включає забезпечення високого рівня захисту прав людини під час кримінального провадження та дотримання демократичних принципів в державі. Якість національного кримінального процесуального законодавства має важливе значення для забезпечення прав людини та демократичних стандартів в державі. Якщо національне законодавство не відповідає європейським нормам, це може призвести до неправомірного обмеження або порушення прав людини під час кримінального провадження.

На сьогоднішній день, хоча були зроблені певні кроки щодо реформування правоохоронних органів та поліпшення їхньої роботи, ефективність досудового розслідування в Україні залишається недостатньою. Це стосується як якості самого розслідування, так і його тривалості та прозорості. Проблемами, з якими стикаються досудові розслідування в Україні, є недостатній рівень професійної підготовки слідчих, висока корупція та політичний вплив на роботу правоохоронних органів. До того ж, часто відсутня необхідна матеріальна база та технічні засоби для проведення якісного розслідування, що також негативно впливає на його ефективність.

Для наближення до європейських стандартів Україна необхідно забезпечити професійну підготовку слідчих, розвивати механізми боротьби з корупцією та політичним впливом на роботу правоохоронних органів, а також забезпечити необхідну матеріальну базу та технічні засоби для проведення якісного розслідування.

2.4. Використання технологій для підвищення ефективності досудового розслідування

Підвищення ефективності досудового розслідування не зводиться лише до притримання основних стандартів, що були описані в минулому розділі. Це також постійний розвиток органів досудового розслідування, аби йти у ногу із розвитком суспільства.

Злочинність невпинно зростає та видозмінюється, нові виклики день від дня постають перед органами правопорядку, тому один із напрямків втілення стандартів ефективного досудового розслідування – це і використання нових технологій у органах розслідування, і розвиток транскордонних розслідувань.

Технології вже давно ввійшли в наше повсякденне життя, набагато полегшивши його. Справді, технології можуть значно поліпшити роботу і кримінального правосуддя та забезпечити більш ефективне досудове розслідування злочинів. Наприклад, системи відеоспостереження, GPS-трекери, інформаційні бази даних та інші засоби електронної комунікації можуть допомогти виявити та затримати злочинців.

Штучний інтелект та технології машинного навчання можуть використовуватись для аналізу великої кількості даних, що дозволяє швидко виявляти закономірності та патерни в злочинності, а також допомагає у прогнозуванні можливих кримінальних подій. Це дозволяє правоохоронним органам вчасно реагувати на можливі загрози та запобігати злочинам.

Криза Covid-19 показала, як певні типи технологій можуть відігравати вирішальну роль у забезпеченні подальшого функціонування кримінального правосуддя на національному рівні та рівні ЄС.

Однією із практик, що використовуються в країнах-членах ЄС є впровадження системи електронного кримінального провадження в органах досудового розслідування, що забезпечує ефективну та скоординовану систему електронної взаємодії суб'єктів досудового розслідування і є вільною від будь-якого позапроцесуального впливу.

Прикладами європейських систем електронних кримінальних проваджень можуть слугувати e-Case Managements System Чеської Республіки та Integruotos baudžiamojo proceso informacinės sistemos (IBPS) Литовської Республіки.

Електронне кримінальне провадження у Чехії функціонує на основі моделі e-Case Managements System, що працює у країні з 2005 року. За допомогою цієї системи поліцейські, що здійснюють розслідування, можуть в онлайн-режимі стежити за всіма справами, які знаходяться у відділі, бачити процес виконання всіх поставлених ними або прокурорами завдань.

Всі працівники мають різні повноваження доступу, персональні паролі та логіни. Електронна система розподіляє документи на первинні та вторинні. Вхідні електронні документи автоматично реєструються у системі, а паперові, які надійшли до канцелярії, скануються та долучаються до провадження [33].

Уряд Чехії відзначає позитивні сторони впровадження такої системи, що впливає на підвищення ефективності розслідування, а саме: усунення адміністративного навантаження, швидкий обмін даними (частково дані з системи автоматично спрямовуються до електронних систем Інтерполу, Європолу тощо), зменшення обсягу паперового документообігу.

Щодо досвіду Литви, то у литовській системі IBPS інтегровано 20 інформаційних (реєстраційних) систем Республіки. Під час закриття кримінального провадження всі документи досудового розслідування формуються у так званій е-коробці, яка «закривається та опечатується» в е-форматі підписом слідчого або прокурора [34].

Такий досвід держав-членів ЄС, на наше переконання, є корисним у світлі ефективності досудового розслідування. З одного боку, автоматизація спрощує рутинні процеси осіб, відповідальних за проведення досудового розслідування та допомагає систематизувати інформацію, що має відношення до справи. З іншого боку, електронна система підвищує прозорість процесу досудового розслідування, що допомагає уникнути можливих корупційних ризиків.

Необхідно також зауважити про можливі перестороги, пов'язані із автоматизацією процесів та впровадженням електронних систем розслідування. На рівні ЄС стандарти кращого регулювання вимагають, щоб необхідність, пропорційність і додана цінність будь-якої політичної ініціативи або нормативного заходу були перевірені та обґрунтовані *ex ante* законодавцем. Необхідно також забезпечити узгодженість між будь-якою новою ініціативою цифровізації та широким спектром відповідних законів і

політики ЄС, а також національними конституційними та міжнародними зобов'язаннями, що застосовуються у сфері кримінального правосуддя.

Політика та нормативні заходи, що сприяють використанню технологій на національному, європейському та міжнародному рівнях, часто виправдовуються метою досягнення кращого управління правосуддям і судовими системами.

Аргумент, який часто наводять, полягає в тому, що технології можуть зробити системи правосуддя «розумнішими» шляхом зменшення витрат, прискорення процесів і пропонування (як внутрішнім, так і зовнішнім) «користувачам» сектору правосуддя нових інструментів для роботи та спілкування. У цьому відношенні розгортання технологічних інструментів є функціональним для досягнення цілей ефективності, таких як швидкість і зниження витрат.

Спрощення та автоматизація процедур і процесів, а також використання все більшої кількості доступних даних, які зберігаються, контролюються або обробляються все частіше і частіше приватними компаніями, також все частіше сприймаються як інструмент для цілей прогнозування, запобігання, виявлення, розслідування та переслідування злочинів у цифрову еру.

Використання нових технологій і даних уже давно інформує та поступово проникає в безпеку та порядок денний правоохоронних органів на національному, європейському та міжнародному рівнях. Багато в чому ці технологічні розробки та застосування зараз просуваються у сфері кримінального правосуддя.

І все ж кримінальне правосуддя та судова співпраця у кримінальних справах регулюються своїми власними принципами та правилами. Вони реалізуються через процедури, призначені для задоволення інтересів і цілей, які виходять за рамки інтересів органів, які розслідують злочини та

переслідують злочини, і які, зокрема, включають захист прав осіб, у тому числі прав підозрюваних і обвинувачених.

Нормативні ініціативи, спрямовані на оснащення правоохоронних органів інструментами для спілкування, збору, обміну та обробки великої кількості даних, може бути важко узгодити із захистом персональних даних осіб, тому необхідно знаходити баланс між бажанням якомога швидше автоматизувати всі частини досудового розслідування та повагою до людської гідності, захисту особистих даних громадян.

2.5. Транснаціональні розслідування злочинів, їх вплив на ефективність досудового розслідування

Європейський Союз, як нам відомо, це зона вільного руху товарів, послуг, капіталів та робочої сили. І безумовно, через відкритість кордонів, непоодинокими можуть бути випадки, коли певна проблема впливає більше ніж на одну державу-члена ЄС, і децентралізоване вирішення цієї проблеми однією державною не може адекватно забезпечувати добробут громадян.

Німецький учений Ульріх Зібер проаналізував тенденцію гармонізації кримінального права як один із результатів всесвітньої глобалізації та пояснював її чотирма значними силами: зростаючим розвитком і міжнародним визнанням загальних правових позицій для захисту прав людини, а також для політичних і економічних цілі; зростання інтересів міжнародної безпеки; зростання впливу гравців, відмінних від національних держав; і посилення міжнародного співробітництва на основі нових інститутів з новими інструментами наближення законодавства [35].

Однією з перших ознак формування нової європейської системи внутрішньої безпеки є створення регіональної міжурядової організації - Європейського поліцейського відомства (Європолу). Ця організація забезпечує координацію оперативно-розшукових дій поліції країн ЄС, збір

та обмін інформацією про діяльність міжнародних злочинних угруповань. Головною метою діяльності Європолу є підвищення ефективності співробітництва між компетентними відомствами у запобіганні особливо небезпечним злочинам європейського масштабу, а також аналіз причин їх поширення.

Європол активно займається аналітичними дослідженнями в рамках втілення положень Гаазької програми у практичну діяльність. З більш ніж 30 висококваліфікованими аналітиками, які працюють у складі організації, реалізуються як стратегічні проекти (щорічні доповіді щодо оцінки загроз організованої злочинності на континенті), так і оперативні, пов'язані зі знешкодженням злочинних угруповань або кримінальних ринків товарів і послуг.

Рада рекомендує країнам ЄС у випадках компетентності Європолу, запрошувати Європол долучатись до розслідування кримінальних справ та інформувати про можливості співпраці в цій сфері. У рамках Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, країни ЄС вживають активних заходів для збільшення ефективності та оперативності різних форм правової допомоги в розслідуванні злочинів, що вчинені на територіях різних країн. Створюються спільні слідчі групи, до складу яких входять представники правоохоронних органів країн, що є дуже ефективними в роботі.

Наразі у ЄС інститут екстрадиції правопорушників вважається застарілим, адже замість нього було введено новий механізм кримінально-процесуального примусу - загальноєвропейський ордер на арешт. Згідно з цим механізмом, судовий наказ на затримання правопорушника, що виданий в одній країні ЄС, є чинним на території всіх інших країн-членів. Це дозволяє спростити та прискорити процедуру затримання та передачі підозрюваного з однієї країни до іншої.

Ефективність транснаціональних розслідувань є важливою складовою боротьби з організованою злочинністю та іншими транскордонними злочинами. Такі розслідування дозволяють правоохоронним органам більш ефективно виявляти, затримувати та притягати до відповідальності злочинців, що діють в різних країнах. Також вони допомагають забезпечувати належну координацію між правоохоронними органами різних країн і підвищують ефективність розслідування шляхом обміну інформацією та досвідом.

Однак, ефективність транснаціональних розслідувань може бути обмеженою різноманітними факторами, такими як різні правові системи, мовні бар'єри, різні рівні технічної оснащеності, різні підходи до збору доказів та нерівномірний доступ до ресурсів. Також можуть виникати проблеми з координацією між різними правоохоронними органами та їхніми підрозділами, а також з узгодженням різних правових систем та їхніх норм.

Але не дивлячись на можливі фактори обмеження, діяльність Європолу та інших регіональних організацій показала себе як ефективний механізм боротьби із злочинністю. Така взаємодія підвищила можливості національних органів досудового розслідування, зробила можливим оперативний обмін досвідом та інформацією.

В даному розділі було розглянуто саме питання ефективності досудового розслідування, зроблено висновки щодо комплексності цього поняття та його якісної і кількісної складових. Проаналізовано деякі аспекти діяльності досудових органів у європейських країнах, а також стандарти ефективності, що закладені на наднаціональному рівні в країнах-членах ЄС та детальніше розкрито деякі з них.

Загалом, питання ефективності досудового розслідування виходить із якнайкращого забезпечення прав та свобод людини під час його здійснення. Звісно, таке тлумачення є дуже широким, але якщо детальніше розглянути складові ефективності, то можна побачити, що всі вони направлені на здійснення законного, всебічного і незалежного досудового розслідування, що принесе користь суспільству як з токи зору покарання винних за вчинення злочину, та і з профілактичної точки зору.

Також у цьому розділі було продемонстровано, що ефективність досудового розслідування може проявлятися не тільки в забезпеченні базових, мінімальних стандартів, що задекларовані в державах-членах ЄС. Підвищення ефективності може бути також за рахунок впровадження новітніх технологій у діяльність правоохоронних органів, забезпечення функціонування транснаціональних груп розслідування, а також взаємного обміну інформацією та досвідом.

Такі дії спрямовані на непряме підвищення ефективності за допомогою машинної обробки та аналізу інформації в межах досудового розслідування, її систематизації електронними системами документообігу та прозорості проведення розслідування. Також на підвищення ефективності впливає спільно акумульований досвід транснаціональних розслідувальних груп, що можуть ефективно кооперувати свої зусилля за-для забезпечення безпеки європейського суспільства.

Не зважаючи на деякі можливі перестороги, що пов'язані із новітніми технологіями або ж проведенням транснаціональних розслідувань, їх використання чітко демонструє свою ефективність, тому важливо, щоб правоохоронні органи не були консервативними в своїй діяльності та були відкритими для впровадження нових технологій та практик.

РОЗДІЛ 3

ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Закріплення міжнародних стандартів кримінального провадження в Україні

В розрізі дотримання міжнародних стандартів кримінального провадження вважаємо також проаналізувати національний досвід, а саме судову практику щодо випадків порушення міжнародних стандартів кримінального провадження.

Оскільки розуміння наявних проблем недотримання міжнародних стандартів може бути підставою для подальшого удосконалення як ефективності кримінального провадження, так і якості кримінального процесуального законодавства України.

Основним законодавчим актом, що детально регламентує проведення кримінального провадження на території України є Кримінальний процесуальний кодекс України.

Частина друга ст. 1 КПК України встановлює, що кримінальне процесуальне законодавство України складається з: Конституції України; міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; КПК України; інших законів України [36].

Частина 1 статті 9 КПК вказує, що під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.

А в частинах 4 – 5 вищезгаданої статті зазначається, що у разі якщо норми цього Кодексу суперечать міжнародному договору, згода на

обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України. Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Стаття 7 КПК України у свою чергу визначає загальні засади кримінального провадження, що в багато чому кореспондують міжнародним стандартам.

Отже, із наведено вище, джерелами кримінального процесуального права України є: 1) Конституція України, 2) міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, 3) КПК України, 4) інші закони України.

Якщо норми національного законодавства у галузі кримінального судочинства доволі чітко окреслені, при цьому його частиною є міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, то визначити чітке коло міжнародних актів, що окреслюють стандарти кримінального провадження, доволі проблематично.

Оскільки, як аналізувалось в даній роботі, такі стандарти можуть бути закріплені і в таких міжнародно-правових актах загального характеру, так і в галузевих резолюціях і рекомендаціях.

Нагадаємо, що історично першим міжнародним актом, що встановив мінімальні стандарти щодо судового провадження є Загальна декларація прав людини 1948 року, де у статті 8-й встановлено, що «Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами, в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом». У майбутньому стандарти щодо кримінального провадження розвивались і наповнювались все новими вимогами.

Наприклад, у статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року вказано, що «Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначені

його прав та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону».

Ну і звісно, не можна оминати увагою Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, яка з огляду положень ст. 9 Конституції України є обов'язковою для застосування національними судами. У ч. 1 ст. 6 Конвенції передбачено, що право кожного на справедливий та публічний розгляд його справи впродовж розумного строку, що опосередковано зумовлює обов'язок держав-членів цієї Конвенції вжити необхідних заходів для гарантування її оптимізації доступу людини до правосуддя.

Вище було наведено лише декілька прикладів актів міжнародного законодавства, що встановлюють рамкові стандарти, що регламентують право на правосуддя, що проявляється в ефективному, оперативному та справедливому проведенні кримінального провадження та є ратифікованими Україною.

За основу для аналізу судової практики пропонують взяти за орієнтир ті стандарти, що наявні у ст. 7 КПК України, аби звузити коло для аналізу. Тож, у наступному підрозділі будуть розглянуті проблеми щодо дотримання деяких із стандартів, що перелічені у даній статті КПК України (див. Додаток 1 із таблицею аналізу судової практики).

3.2. Гіпотези щодо порушення міжнародних стандартів кримінального провадження в Україні та аналіз судової практики відповідно до цих гіпотез

Для всебічного дослідження теми необхідно розуміти можливі проблемні питання із дотримання міжнародних стандартів кримінального провадження в Україні. Такий аналіз вважаємо за необхідне провести через дослідження судової практики із відповідної теми. Нижче буде наведено

гіпотези щодо можливих порушень таких стандартів, а також наведено таблицю із коротким описом судових справ.

1. Порушення принципу розумності строків;

Згідно ст. 28 КПК під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Згідно практики Європейського суду з прав людини, розумність тривалості судового розгляду має бути оцінена в світлі обставин справи і з урахуванням наступних критеріїв: складність справи, поведінка заявника і відповідних органів влади та те, що було поставлено на карту для заявника в спорі (рішення у справах «Пелісьє і Сассі проти Франції» п. 67, «Фридлендер проти Франції» п. 43) [37, 38].

2. Порушення принципу безпосередності дослідження показань, речей і документів;

Недотримання засади безпосередності призводить до порушення інших засад кримінального провадження: презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, змагальності сторін та свободи в поданні ними своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості [39]. Тому засада безпосередності виступає необхідним елементом процесуальної форми судового розгляду, недотримання її судом, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 23 та ст. 86 КПК, означає, що докази, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані допустимими та враховані при постановленні рішення судом, крім випадків, передбачених зазначеним кодексом, а отже, судові рішення відповідно до ст. 370 цього кодексу не може бути визнано законним і обґрунтованим.

3. Порушення забезпечення права на захист;

Кожна особа має право на юридичну допомогу. Це право гарантується державою, яка спрямовує на його реалізацію правоохоронну систему країни, діючи тим самим відповідно до міжнародно-правових вимог, зокрема Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року.

Підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правничою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України (стаття 20) [40].

4. Порушення презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини;

П. 2 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: "кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку". Положення наведеної статті Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод розкриває сутність та зміст однієї з найважливіших гарантій, закріплених в ній – презумпції невинуватості.

А саме: зазначаються межі дії цього принципу (будь-які справи про кримінальне правопорушення, що за своїм змістом ширше поняття злочину, яке використовується в українському законодавстві), момент, з якого особа вважається винуватою (коли вина особи доведена в законному порядку) та недопустимість альтернативної до визначеної законом процедури встановлення винуватості особи [41, с. 114-117].

Положення ч. 1, 5 ст. 17 КПК України встановлюють, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не

може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

5. *Порушення права на залучення перекладача (мова, якою здійснюється кримінальне провадження);*

Очевидним є те, що особа, яка неповною мірою розуміє, що саме відбувається, неспроможна захистити свої права та інтереси законним шляхом. Так, відповідно до вимог підпункту е пункту 3 ст. 6 (право на справедливий суд) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право одержувати безоплатну допомогу перекладача, якщо не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею [42, с. 105-107]. У зв'язку з цим слід зазначити, що на якість провадження слідчих (розшукових) дій негативно впливає оформлення пояснень та протоколів заяв без залучення перекладачів на початку досудового слідства. Процесуальні документи, оформлені в такий спосіб, не можна буде використати як докази.

6. *Порушення недоторканності права власності*

Конституцією України заборонено проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду (ч. 2 ст. 30). Порушення недоторканності житла – це незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян (ст.162 Кримінального кодексу України).

7. *Порушення свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї;*

Статтею 18 КПК України встановлено одну з найважливіших засад кримінального провадження - свободу від самовикриття, яка охоплює не

лише право особи не свідчити (не давати показань) проти себе, а й право не давати будь-яких інших відомостей, які можуть бути використані проти неї, зокрема, документів, речових доказів, зразків для проведення експертизи [43, 316-321].

8. *Порушення принципу змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;*

Статтею 129 Конституції України закріплено основні засади судочинства. Засади змагальності сторін, разом зі свободою в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, закріплено в п. 4 ч. 3 цієї статті.

Зміст принципу змагальності найкраще передбачає наявність на всіх стадіях процесу рівноправних сторін і розподіл їх процесуальних функцій, тобто таку форму побудови кримінального процесу, в якій бере участь три сторони та за якої функції обвинувачення і захисту відокремлені від функції вирішення справи, тобто має місце розподіл функцій між суб'єктами (сторонами), що користуються рівними правами та свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом, а судом створюються умови для реалізації (здійснення) наданих їм прав та виконання сторонами їх процесуальних обов'язків (ст.16-1, ст. 261 КПК України) [44].

3.3. Аналіз наявних порушень міжнародних стандартів кримінального провадження в Україні на основі судової практики

У даній частині більш детально проаналізуємо висвітлені у судовій практиці порушення засад кримінального провадження. Такий аналіз є важливим для розуміння наявних проблем та недопущення їх у майбутньому.

1. Почнемо із принципу розумності строків:

Статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантовано право кожного на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку. Згідно з положеннями ч. 2 ст. 113 КПК, *будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідними положеннями цього Кодексу.*

Дотримання розумних строків є основоположним завданням оперативного розслідування будь-якого злочину, закріпленим у ст. 2 КПК, що відображає вимоги ст. 6 Конвенції. При цьому, на практиці є доволі поширеним затягування строків кримінального провадження, через проведення певних процесуальних дій, завантаженості судів, безпідставного задоволення клопотань учасників процесу та низки інших підстав. Таке безпідставне затягування є порушенням права на справедливе правосуддя упродовж розумного строку [45, с. 269-273].

Як зазначає суд у справі №1, обвинувачений у кримінальному провадженні має право на розгляд його справи з особливою ретельністю, а метою статті 6 Конвенції щодо кримінальних справ є гарантування того, що особа, яку було обвинувачено у вчиненні злочину, не буде перебувати у стані невизначеності щодо своєї долі надто довгий час (рішення у справі "Болдирєв проти України" п. 54). При цьому, суд цитує п. 7 постанови

Пленуму Вищого Спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №11 від 17.10.2014 [46]:

- «судді повинні усвідомлювати особисту відповідальність за розгляд справ у встановлені законом строки, за якість розгляду справ, не допускати фактів зволікання, вживати всіх необхідних заходів з метою неухильного дотримання процесуальних строків. Строки розгляду справи не можуть вважатися розумними, якщо їх порушено через зайнятість судді в іншому процесі, призначення судових засідань із великими інтервалами, затягування з передачею справи з одного суду до іншого у встановлених законом випадках, безпідставне задоволення необґрунтованих клопотань учасників процесу, що спричинило відкладення розгляду справи на тривалий час, відкладення справи через її неналежну підготовку до судового розгляду, невжиття заходів щодо недопущення недобросовісної поведінки учасників справи тощо, оскільки наведені причини свідчать про низький рівень організації судочинства та безвідповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків».

За-для забезпечення згаданих вище гарантій, зважаючи на тривалість часу, протягом якого судовий розгляд кримінального провадження щодо так і не був розпочатий по суті, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про передачу кримінального провадження до іншого суду, оскільки має наслідком безпідставне затягування справи та недотримання розумних строків судового розгляду.

Справа № 2 також стосується надмірної тривалості кримінального провадження. Цікаво, що це справа Касаційного цивільного суду, в якій позивач звертається із вимогою щодо відшкодування моральної шкоди, завданої порушенням розумності строків.

При цьому, суд встановлено надмірну тривалість досудового розслідування та неодноразове протиправне закриття кримінального провадження, що мало негативні наслідки для позивача, що заподіяло

позивачу моральних страждань. В судовому рішенні вказано, що «надмірна тривалість кримінального провадження здатна призвести до моральних страждань особи, зумовлених тривалою невизначеністю спірних правовідносин; необхідністю відвідування органів досудового розслідування; неможливістю здійснювати звичайну щоденну діяльність; підривом репутації тощо».

Тож, підсумуємо, що розумність тривалості провадження повинна визначатись у контексті відповідних обставин справи та з огляду на певні критерії, зокрема: складність справи, поведінку заявника, а також органів влади, пов'язаних зі справою. При цьому, безпідставне затягування справи порушує права учасників кримінального провадження, і може призвести до негативних наслідків.

2. Наступною важливою проаналізованою засадою є принцип безпосередності дослідження показань, речей і документів:

Як встановлено вимогами ст. 95 КПК України, суд може обґрунтувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або які отримані у порядку, передбаченому ст. 225 цього кодексу. Недотримання засади безпосередності призводить до порушення інших засад кримінального провадження: презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, забезпечення права на захист, змагальності сторін та свободи в поданні ними своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості.

Тому засада безпосередності виступає необхідним елементом процесуальної форми судового розгляду, недотримання її судом означає, що докази, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані допустимими та враховані при постановленні рішення судом, крім випадків, передбачених зазначеним кодексом, а отже, судові рішення відповідно до ст. 370 цього кодексу не може бути визнано законним і обґрунтованим та згідно з ч. 1 ст. 412 КПК України підлягає скасуванню.

Обидві справи (№ 3-4) стосувалися обставин, за яких апеляційний суд не дослідив або не повністю дослідив докази, на які посилався при зміні вироку суду першої інстанції. Такими діями апеляційний суд не дотримався вимог, що описані вище, тим самим порушивши кримінальний процесуальний закон. А отже, апеляційний суд не мав права дати іншу оцінку доказам, ніж ту, яку дав суд першої інстанції, безпосередньо не дослідивши їх на підтвердження або спростування фактичних обставин кримінального провадження. В обидвох справах суд касаційної інстанції призначим новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

Отже, виходячи з описаних справ та положень кримінального законодавства приходимо до висновку, що *при порушенні засади безпосередності, недотримання її судом, докази, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані допустимими і враховані при постановленні судового рішення судом, а отже, судові рішення, не може бути визнано законним і обґрунтованим і підлягає скасуванню.*

3. Розглянемо також випадки порушення такої засади як забезпечення права на захист:

Безперечно, забезпечення права на захист є необхідною складовою для проведення справедливого кримінального провадженням із дотриманням прав та свобод учасників провадження. Тим паче, забезпечення обвинуваченому права на захист згідно зі ст. 129 Конституції України є основною засадою судочинства, а відповідно до ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України віднесено до загальних засад кримінального провадження.

Важливою складовою права на захист у кримінальному провадженні є також забезпечення ефективності захисту та створення умов для вільного вибору захисника. Недотримання цих складових права на захист навіть за умови участі захисника у провадженні на різних стадіях може призвести до

істотних порушень вимог КПК та скасування судового рішення [47, с. 225-228].

Належна реалізація права на захист у кримінальному провадженні вимагає застосування практики ЄСПЛ, згідно з правовою позицією якого, відображеною, зокрема, у п. 262 рішення ЄСПЛ від 21 квітня 2011 року у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» [48], *«право кожного обвинуваченого у вчиненні злочину на ефективний захист, наданий захисником..., є однією з основних ознак справедливого судового розгляду»*. Також у п. 89 рішення ЄСПЛ від 13 лютого 2001 року у справі «Кромбах проти Франції» [49] вказано, що *«хоча право кожної особи, обвинувачуваної у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист адвокатом не є абсолютним, воно становить одну з головних підвалин справедливого судового розгляду»*.

У проаналізованих справах № 5 – 6 право на захист не було забезпечено належним чином:

- Так, у справі № 5, судом було відмовлено у задоволенні клопотання сторони захисту щодо надання часу для підготовки виступу у судових дебатах, не наведено при цьому належного і розумного обґрунтування. Тим самим суд першої інстанції не вжив необхідних заходів для забезпечення реалізації захисником права на виступ у судових дебатах, не забезпечив сторонам рівних умов для реалізації їхніх процесуальних прав, особливо враховуючи розгляд даного провадження за процедурою спеціального провадження «*in absentia*».
- У справі ж № 6, оцінюючи як доказ протокол огляду місця події суд врахував, що під час проведення слідчої дії за участю неповнолітнього були відсутні як законний представник, так і захисник, участь якого у цьому кримінальному провадженні є обов'язковою з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою, як це встановлено вимогами п. 1 ч. 2 ст. 52 Кримінальний

процесуальний кодекс України. З огляду на таке порушення права на захист неповнолітнього суд дійшов висновку, що доказ був отриманий внаслідок порушення його прав і свобод, а тому використання фактичних даних, отриманих під час такої слідчої дії, суд обґрунтовано визнав неприпустимим.

Отже, при проведенні кримінального провадження має бути забезпечено право на ефективний захист, а недотримання цієї вимоги призводить до істотного порушення прав, що тягне за собою скасування судового рішення.

4. Ще однією важливою складовою справедливого судочинства є презумпція невинуватості:

Не можливо переоцінити важливість даної складової, яка є однією із найважливіших гарантій справедливого судочинства. П. 2 статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: «кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку».

Рішення № 7 є доволі цікавим з огляду на те, що ВАКС використав механізм, що викладений у постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14.06.2021 у справі №686/9636/18, згідно з якими, за наявності відповідних підстав, суд будь-якої інстанції має процесуальні повноваження для постановлення ухвал, які не вирішують справи по суті, однак звертають увагу уповноважених органів на встановлені у кримінальному провадженні факти порушення закону, які потребують вжиття належних заходів реагування.

Таким чином, ВАКСом було видано ухвалу, в якій виявлено в діях детектива НАБУ порушення презумпції невинуватості.

На офіційному каналі НАБУ у Telegram в межах реалізації проекту «Секрети НАБУ» розповсюджено відеоматеріал, в якому детектив Національного антикорупційного бюро України надав інтерв'ю у вигляді

відповідей на запитання ведучого програми стосовно кримінального провадження за обвинуваченням у наданні пропозиції неправомірної вигоди меру Дніпра.

У цьому сюжеті детектив висвітлював певні деталі досудового розслідування у цьому кримінальному провадженні, процес отримання доказів, затримання, застосування запобіжного заходу тощо. Хоча детектив і не називає прізвища обвинуваченого, контекст розмови і категорично стверджувальні висловлювання детектива безперечно формують у необмеженого кола глядачів/слухачів цього інтерв'ю уявлення про винуватість обвинуваченого у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення [50].

При цьому, Європейський Суд послідовно наголошував на важливості вибору виразів публічними посадовими особами в їх заявах, зроблених до того, як особа засуджена і визнана винною у вчиненні конкретного злочину (рішення Європейського Суду від 03.10.2002 у справі «Бюмер проти Німеччини», рішення Європейського Суду від 27.02.2007 у справі «Нештяк проти Словаччини»). У рішенні Європейського суду з прав людини «Корбан проти України» від 04.07.2019 зазначено, що ч.2 ст.6 Конвенції не дозволяє посадовим особам оголошувати особу винною до засудження цієї особи судом. *Посадові особи повинні повідомляти громадськість про кримінальні розслідування шляхом, наприклад, інформування про підозри, затримання та зізнання, якщо вони роблять це обережно.*

Тож, в даній ухвалі було підняте важливе питання розголошення на прес-конференціях працівниками правоохоронних органів деталей кримінального провадження. При таких виступах інформування громадськості має робитися з усією необхідною обережністю та обачністю, щоб дотримати принцип презумпції невинуватості.

5. Наступною пропону розглянути засаду забезпечення особі права на перекладача:

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (п. п. «а» і «в» ч. 3 ст. 14) і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ч. 2 ст. 5 і п. «е» ч. 3 ст. 6) закріплюють гарантії прав людини і правосуддя, згідно з якими кожній особі має бути невідкладно і детально повідомлено зрозумілою для неї мовою про характер і підстави пред'явленого їй обвинувачення.

Відповідно до статті 7 КПК України мова, якою здійснюється кримінальне провадження, є однією із загальних засад, яким повинні відповідати його зміст і форма. Обов'язок слідчого судді, суду, прокурора, слідчого забезпечити право користуватись послугами перекладача передбачений частиною третьою статті 29 КПК України.

- У справі № 8 порушення даного права виражалось у тому, що у суді апеляційної інстанції захисник заявив клопотання про призначення перекладача, яке обвинувачений, громадянин Азербайджану, підтримав. Однак суд не розглянув це клопотання по суті та не ухвалив жодного процесуального рішення. Тим самим під час розгляду справи суд апеляційної інстанції допустив порушення вимог КПК України, яке є істотним, оскільки ставить під сумнів законність і обґрунтованість судового рішення. У зв'язку з цим ККС ВС скасував ухвалу апеляційного суду та призначив новий розгляд у цьому суді.
- А у справі № 9 у матеріалах кримінального провадження відсутні будь-які дані про залучення перекладача з української на молдавську мови на досудовому розслідуванні в кримінальному у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 187 КК України. При цьому, встановлено, що обвинувачений не володіє українською мовою. Разом з тим в обвинувальному акті викладені фактичні обставини кримінального правопорушення та усі інші відомості на українській мові, яку не розуміє обвинувачений, щодо належного повідомлення йому зрозумілою мовою про пред'явлене обвинувачення - відомості відсутні, так як убачається з

розписки долученої до обвинувального акту, обвинуваченому вручено обвинувальний акт та реєстр матеріалів досудового розслідування на українській мові, якої останній не розуміє, що є істотним порушенням його прав.

6. Також, важливим принципом є недоторканність права власності:

У розглянутих справах № 10 – 13 порушення даного принципу тісно пов'язане із порушенням принципу законності, оскільки в кожній із справ працівниками правоохоронних органів не було дотримано порядку, що визначений кримінальним процесуальним законодавством для проведення обшуку чи огляду місця подій. Допущенні помилки можна сформулювати наступним чином:

– У справі № 10 було проведено огляд місця подій, що проводився одразу після вчинення злочину, що є невідкладним випадком. Слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Проте, у матеріалах кримінального провадження відсутні дані про те, що слідчий, прокурор після проведення зазначених оглядів зверталися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Тож, якщо не було звернення із клопотанням після проведення невідкладної слідчої дії це є істотним порушенням норм КПК. І докази, встановлені внаслідок такого огляду та обшуку, проведених з порушенням зазначених правил, а також, якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, є недопустимими.

– У справі № 11 було порушено принцип «невідкладності» звернення із клопотанням про проведення обшуку. Як визначено законодавцем у кримінальному процесуальному законі «невідкладні» процесуальні строки, це такі строки протягом яких учасники провадження мають право на вчинення певних дій, а у разі, якщо втрачений визначений законом час, вони втрачають можливість вчинити відповідну процесуальну дію. Ці строки встановлюються в інтересах швидкості здійснення кримінального провадження і повинні бути нетривалими. А звернення до слідчого судді за впливом тривалого строку після вчинення слідчої дії, яка здійснювалась як невідкладна, має наслідком недопустимість доказів отриманих у ході такої слідчої дії.

– У справі ж № 12 було направлено слідчому судді невідповідне клопотання, через що суд прийшов до висновку, що клопотання про тимчасовий доступ до володіння особи, подане до суду після обшуку, проведеного без ухвали слідчого судді, не є виконанням обов'язку звернутися з клопотанням про проведення обшуку, що зумовлює недопустимість протоколу обшуку як доказу.

– В останній справі № 13 порушення стосувалось того, що був факт доручення слідчим або прокурором, яким ухвалою слідчого судді надано дозвіл на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, виконання відповідної ухвали оперативному підрозділу, а це в свою чергу зумовлює визнання недопустимими доказів, отриманих під час такої слідчої дії.

7. Наступною розглянутою засадою є порушення свободи від самовикриття:

Статтею 18 КПК України встановлено одну з найважливіших засад кримінального провадження - свободу від самовикриття, яка охоплює не лише право особи не свідчити (не давати показань) проти себе, а й право не давати будь-яких інших відомостей, які можуть бути використані проти неї, зокрема, документів, речових доказів, зразків для проведення експертизи.

У справі «Луценко проти України» від 18 грудня 2008 року, ЄСПЛ встановив, що достовірність доказів виявляється підірваною, якщо їх здобуто з порушенням права «на мовчання» та привілею проти самообвинувачення [51]. Так, ЄСПЛ зазначив, що особа давала свої зізнавальні показання під час допиту її як свідка, який на відміну від підозрюваного або обвинуваченого, котрі згідно з чинним законодавством користувалися правом «на мовчання», була зобов'язана повідомити всю відому їй інформацію, інакше вона би несла кримінальну відповідальність. Більше того, на відміну від підозрюваного або обвинуваченого свідок не мав передбаченого законом права проконсультуватися з адвокатом перед першим допитом.

Справи № 14 – 15 за своєю суттю схожі на обставини справи «Луценко проти України», оскільки в обох з них було використано покази осіб, що на той момент не перебували в статусі підозрюваного чи обвинуваченого, для доведення їхньої вини, при цьому особи не було проінформовані, що наступні покази в подальшому можуть бути використані проти них. А як було зазначено вище, використання у якості доказів показань свідка, який у подальшому набув статусу обвинуваченого чи підозрюваного, є порушенням права «на мовчання», а також порушенням права не свідчити проти себе, внаслідок чого такі докази мають бути визнані судом недопустимими.

8. Останньою засадою було проаналізовано принцип рівності та змагальності сторін:

Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав. Для забезпечення дійсно змагального процесу, окрім рівності перед судом, сторони мають бути відокремленими та незалежними (ст. 22 КПК).

У справі № 16 суд апеляційної інстанції, позбавивши обвинуваченого можливості виступити з останнім словом, не забезпечив сторонам необхідних рівних умов для реалізації їхніх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків, чим порушив принципи рівності та змагальності сторін, що з огляду на практику ЄСПЛ не узгоджується з положеннями ст. 6 Конвенції стосовно забезпечення справедливого судового розгляду. Тим самим апеляційний суд допустив істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, яке ставить під сумнів законність і обґрунтованість судового рішення, і є підставою для скасування ухвали суду апеляційної інстанції.

Для забезпечення ефективного, справедливого та своєчасного судочинства принципи, що описані вище, мають неодмінно дотримуватись, оскільки вони є орієнтирами для захисту прав особи у кримінальному провадженні.

У даному розділі на основі аналізу судової практики в галузі кримінального провадження у відповідності з міжнародними стандартами можна зробити кілька важливих висновків:

Було виявлено, що деякі аспекти міжнародних стандартів, такі як презумпція невинуватості, право на захист, свобода від самовикриття, недоторканність права власності та інші засади, можуть не завжди дотримуватися на достатньому рівні під час кримінального провадження. Це може бути пов'язано як із неправильним використанням законодавства, тлумачення правових норм, так і з недбальством працівників правоохоронних органів та юстиції.

Важливо зазначити, що необхідним є прийняття заходів для вирішення виявлених проблем. Це може включати в себе покращення рівня освіти працівників суду, їхньої обізнаності щодо міжнародних стандартів,

забезпечення більшої прозорості та доступності судової влади, а також активне залучення громадськості до моніторингу судових процесів.

ВИСНОВКИ

Під час кримінального провадження необхідно дотримуватися прав та свобод людини, оскільки від його ефективності та законності прямо залежить, чи не порушуються такі права та свободи, та чи отримують люди у суспільстві доступ до справедливого судочинства. Саме тому у даній роботі було проаналізовано міжнародні стандарти кримінального провадження, а також європейські стандарти та стан дотримання таких стандартів в Україні на основі аналізу судової практики. І відповідно до поставлених в магістерській роботі завдань можна зробити такі висновки.

Визначено, що передувало зближенню країн у сфері кримінального провадження та чому держави прийшли до вироблення мінімальних спільних міжнародних стандартів кримінального провадження. Загалом, така взаємодія виникла після Другої світової війни через появу нових транскордонних злочинів, розуміння необхідності обміну досвідом та, звісно, зростаючій ролі прав людини.

Поява нових форм транснаціональної злочинності вимагала спільних визначень злочинів і процедур між країнами. Розуміння глобальної природи проблем злочинності та правосуддя призвело до спроб визначення «належної практики» на міжнародному рівні у сферах запобігання злочинності та забезпечення кримінального правосуддя. А зростаюча повага до прав людини сприяла введенню мінімальних правових гарантій, що допомагають у боротьбі зі злочинністю.

Проаналізувавши правову природу міжнародних стандартів, слід підкреслити, що хоча вони вважаються нормами «м'якого права», їхню важливість та вплив на світову спільноту не можна недооцінювати. Ці стандарти визначають загальні принципи та цінності, які формують основу міжнародного права.

Під час ратифікації міжнародних договорів або перейняття таких стандартів країнами у національне законодавство, ці норми стають «жорстким правом», що має обов'язковий характер для виконання. Це відображає загальне зобов'язання країн дотримуватися міжнародних стандартів та забезпечувати їх реалізацію на внутрішньому рівні. Такий підхід демонструє важливість узгоджених дій для зміцнення правової бази та забезпечення захисту прав людини та основних свобод у всьому світі.

Також у роботі було визначено міжнародні нормативно-правові акти, що містять вихідні стандарти кримінального провадження, та проаналізовано їх сутність. Хоча наведений перелік не є вичерпним, він виступає основою для подальшого розвитку стандартів у цій сфері, встановлюючи основні напрямки для подальших змін та вдосконалення.

Було розкрито питання поняття ефективності досудового розслідування, що вміщує в себе поєднання якісної та кількісної складової, тобто поєднання детального, законного та незалежного розслідування із розумним використанням людських та фінансових ресурсів, що принесе найвищу користь суспільству. А саме ефективне досудове розслідування є частиною забезпечення права на справедливий суд, що є міжнародно визначеним стандартом.

У дослідженні були охарактеризовані різні аспекти діяльності правоохоронних органів у європейських країнах. Проаналізувавши їх, можна відзначити різноманітність підходів до суб'єктів досудового розслідування, їх повноважень та складу. Для прикладу, деякі країни акцентують увагу на ролі поліції в розслідуванні злочинів, в той час як інші надають більший пріоритет прокуратурі чи спеціалізованим службам.

Це призводить до різних моделей взаємодії між правоохоронними органами та іншими суб'єктами правосуддя. Ці відмінності можуть впливати на ефективність кримінального правосуддя та забезпечення прав та свобод громадян.

Такий аналіз дозволяє краще зрозуміти різноманітність підходів до правоохоронної діяльності в Європі і виявити ключові відмінності між різними системами. Водночас це може слугувати стимулом для обміну досвідом і впровадження найкращих практик для поліпшення правосуддя та забезпечення справедливості у всіх країнах Європейського Союзу.

У роботі були наведені основні стандарти ефективності, що застосовуються у державах-членах Європейського Союзу. Аналізуючи ці стандарти, можна виокремити базові принципи та засади, які закладені на європейському рівні.

Зроблено висновки щодо того, що сучасні тенденції у європейських країнах спрямовані на лібералізацію кримінального процесу, але в той же час вони мають бути побудовані на засадах пропорційності, рівності та гуманності. Це означає, що сучасна кримінальна юстиція має бути спрямована на забезпечення справедливого та ефективного судочинства, у якому права та свободи громадян забезпечуються, а кримінальні санкції застосовуються відповідно до вимог справедливості та гуманності.

Ці принципи важливі для забезпечення дотримання прав людини та збереження довіри громадян до правосуддя. Такий аналіз допомагає зрозуміти сучасні тенденції у кримінальному правосудді та сприяє розвитку європейських правових систем у напрямку більш справедливого та ефективного судочинства.

У роботі було розглянуто актуальні питання щодо імплементації нових технологій з метою підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування. Проаналізувавши ці аспекти, стало очевидним, що використання новітніх технологій може значно спростити та покращити процес досудового розслідування.

Наприклад, за допомогою аналітичних програм можна швидше та ефективніше обробляти великі обсяги інформації, виявляти зв'язки та патерни в кримінальних справах. Досвід деяких країн Європейського

Союзу, де вже впроваджені такі технології, підтверджує їхню ефективність та позитивний вплив на роботу правоохоронних органів. Водночас, важливо враховувати етичні та правові аспекти використання технологій у кримінальному правосудді, щоб забезпечити дотримання прав та свобод громадян.

Отже, імплементація новітніх технологій у діяльність органів досудового розслідування може стати важливим кроком у напрямку покращення ефективності правосуддя.

Проаналізовано закріплення в законодавстві України міжнародних стандартів кримінального провадження, визначено, що українська доктрина загалом побудована та відповідає міжнародним засадам, а також розглянуто релевантні міжнародні нормативно-правові акти, що ратифіковано Україною. Наведено сутність певних стандартів кримінального провадження, а також розглянуто судову практику щодо наявних порушень відповідних стандартів.

Було виявлено, що деякі аспекти міжнародних стандартів, такі як презумпція невинуватості, право на захист, свобода від самовикриття, недоторканність права власності та інші засади, можуть не завжди дотримуватися на достатньому рівні під час кримінального провадження в Україні. Це може бути пов'язано як із неправильним використанням законодавства, тлумачення правових норм, так і з недбальством працівників правоохоронних органів та юстиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Joutsen M. International standards and norms as guidance in the criminal justice system. RESOURCE MATERIAL SERIES. No. 98. 54-67. URL: https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/RS_No98/No98_VE_Joutsen.pdf.
2. Clark R. The United Nations crime prevention and criminal justice program. formulation of standards and efforts at their implementation. 1994. P. 110.
3. Статут Організації Об'єднаних Націй : Статут від 24.10.1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/phttps://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
4. Лісогорова К., Свистун Д. Від Ліги Націй до ООН: Історія становлення універсальних міжнародних організацій колективної безпеки. Актуальні проблеми правознавства. 2020. № 3 (23). 5-11. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1043>.
5. Леган І. Сучасний стан та тенденції транснаціональної злочинності в Україні та світі. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 3. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/97.pdf.
6. Леган І. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності : Монографія. Чернігів, 2021. 328 с. URL: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/23756/Міжнародне%20співробітництво%20у%20сфері%20запобігання%20та%20протидії%20транснаціональній%20злочинності.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

7. Міжнародні стандарти прав людини у кримінальному праві: компаративна перспектива : Посібник / Д. Лук'янов та ін. ; ред.: О. Харитонова, Г. Шмельцер. Харків : «Право», 2022. 217 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bd9370ab-ddd9-4f7f-bda3-85060d290257/content>.
8. Бринцев В. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади : Монографія. Харків, 2010. 464 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/Brincev_2010.pdf.
9. Гришина Н., Григоренко Є. Поняття та ознаки «м'якого права»: загальнотеоретичний контекст. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. URL: http://lsej.org.ua/6_2022/4.pdf.
10. Zimring F. E. Crime, criminal justice, and criminology for a smaller planet: some notes on the 21st century. Australian & New Zealand journal of criminology. 2001. Vol. 34, no. 3. P. 213–220. URL: <https://doi.org/10.1177/000486580103400301>.
11. Головач Г. Алгоритми м'якого права та їх роль у формуванні правопорядку сучасної держави. Приватне та публічне право. 2021. № 1. С. 82–86. URL: http://pp-law.in.ua/archive/1_2021/16.pdf.
12. Ямельська Х. Правова природа актів м'якого права органів ради Європи. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. Т. 64, Серія ПРАВО. С. 397–402. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/76.pdf>.
13. Нуруллаєв І. Міжнародний звичай як джерело міжнародного кримінального права та міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 4. С. 192–194. URL: http://lsej.org.ua/4_2018/52.pdf.

14. Іванченко О. Класифікація та структура норм міжнародного і національного права: загальне та особливе. Актуальні проблеми політики. 2012. № 46. С. 101–109. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/97006d07-7540-4db7-a42b-d718a0de006e/content>.
15. Крет Г. Критерії класифікації міжнародних правових стандартів і можливість їх застосування для систематизації міжнародних правових стандартів доказування. Південноукраїнський правничий часопис. 2018. № 4. С. 80–83. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2018/4/part_1/22.pdf.
16. Загальна декларація прав людини : від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
17. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
18. Зубарева А. Міжнародно-правовий статус комітету ООН з прав людини : Автореферат. Одеса, 2015. 20 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b14d1e39-dec9-4558-afe2-fe31475bbbd8/content>.
19. Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації : від 1966 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_105.
20. Конвенція про права дитини : від 21.12.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
21. Трестер Ю. До питання аналізу конвенції ООН про права дитини. Інвестиції: практика та досвід. 2014. № 9. С. 156–159. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2014/37.pdf.
22. «Барабанчиков проти Росії», № 36220/02, § 54, рішення від 8 січня 2009 року. URL: bit.ly/BarabanshchikovvRussia
23. Simović, M., Šikman, M. (2018). Efficiency Of Criminal Proceedings – Between Expectations And Reality, Journal Of Criminology And Criminal Law 56(3), 23-42. URL: bit.ly/3IKED9P

24. Калатур М. Функціонування системи досудового слідства в державах-членах Європейського Союзу. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2018. Т. 3, № 2. С. 152–156. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/735703.pdf>.
25. Оржель О. Ю. Амстердамський договір 1997 // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Амстердамський договір 1997](https://vue.gov.ua/Амстердамський_договір_1997)
26. Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the European Code of Police Ethics : of 19.09.2001 no. Rec(2001)10. URL: https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf.
27. Бугайчук К. Принципи ефективного розслідування відповідно до практики Європейського суду з прав людини. Харківський національний університет внутрішніх справ. 2017. С. 1–32. URL: <http://bit.ly/3KliYzB>.
28. Сванідзе Е. Ефективне розслідування фактів жорстокого поводження: Керівні принципи застосування європейських стандартів. Київ: К.І.С., 2009. С. 144.
29. «Буді проти Бельгії», № 23380/09, рішення від 28 вересня 2015 року. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-157670%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-157670%22]})
30. Fedoriv O. M. The standard of thoroughness of the investigation of ill-treatment in the practice of the echr and its implementation in ukraine. South ukrainian law journal. 2021. Vol. 1, no. 3. P. 114–122. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.3.1.19>
31. Інтерв'ю замість допиту: як це працює. Експертний Центр з Прав Людини. URL: <https://ecpl.com.ua/news/interv-yu-zamist-dopytu-yak-tse-pratsyuje/>.
32. Lahti R. Multilayered criminal policy: The Finnish experience regarding the development of Europeanized criminal justice. New Journal of

- European Criminal Law. 2020. Vol. 11, no. 1. P. 7–19. URL: <https://doi.org/10.1177/2032284419898527>.
33. Сіренко І., Короткова Є. Досвід упровадження системи електронного кримінального провадження в Україні та ЄС. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 3. 338-340. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/87.pdf.
34. Кисленко Д. Захист прав особи в аспекті діджиталізації кримінального провадження. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2021. № 29. 114-119. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5578672>.
35. T Elholm, «Does EU Criminal Cooperation Necessarily Mean Increased Repression?» (2009) 17 European Journal of Crime, Criminal Law & Criminal Justice 191, 219.\
36. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 28 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.05.2024).
37. Рішення Європейського суду з прав людини від 25.03.1999 р. у справі «Пелісьє і Сассі проти Франції» № 25444/94. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_398#Text.
38. Рішення Європейського суду з прав людини від 26.07.2018 р. у справі «Пелісьє і Сассі проти Франції» № 48479/13.
39. Смірова І. Засади безпосередності дослідження доказів судом апеляційної інстанції з урахуванням практики Верховного Суду. 2020. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/zasady-bezposerednosti-doslidzhennya-dokaziv-sudom-apelyatsijnoyi-instantsiyi-z-urahuvannyam-praktyky-verhovnogo-sudu>.

40. Забезпечення права на захист у кримінальному провадженні: актуальна практика Верховного Суду. ВЕРХОВНИЙ СУД. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1339780/>.
41. Кошель В., Павлов Р. Сучасні аспекти презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини як засади кримінального провадження. Молодий вчений. 2018. № 11 (63). С. 114–117. URL: <https://www.molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3431/3394>.
42. Габлей Н. Право засудженого на участь перекладача у кримінальному провадженні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Т. 2, № 53. С. 105–107. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/715837>.
43. Лисаченко С. Окремі примусові засоби отримання відомостей від особи у кримінальному досудовому провадженні у контексті свободи від самовикриття та права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 6. С. 316–321. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/58.pdf>.
44. Міжнародні стандарти дотримання принципу змагальності в судовому процесі. ВЕРХОВНИЙ СУД. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/779322/> (дата звернення: 10.05.2024).
45. Кушнерьов В. Категорія «розумний строк» у кримінальному процесі України. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 10. С. 269–273. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/10/47.pdf>.
46. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14#Text>.

47. Волошина В. Щодо права на ефективний захист у кримінальному провадженні та практики еспл. Часопис Київського університету права. 2019. № 1. С. 225–228.
48. Рішення Європейського суду з прав людини від 21.07.2011 р. у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» № 42310/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text.
49. Рішення Європейського суду з прав людини від 13.02.2001 р. у справі «Кромбах проти Франції» № 29731/96. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=348>.
50. Окрема Ухвала ВАКС: порушення детективом НАБУ принципу презумпції невинуватості. Вища школа адвокатури НААУ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/okrema-uxvala-vaks-porusennia-detektivom-nabu-principu-prezumpciyi-nevinuvatosti> (дата звернення: 10.05.2024).
51. Рішення Європейського суду з прав людини від 03.07.2012 р. у справі «Луценко проти України» № 6492/11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_852#Text.
52. Бабешко А. Міжнародно-правові стандарти поводження з неповнолітніми, які потрапили у сферу дії кримінального провадження. Трибуна докторанта, аспіранта і здобувача. 2017. № 34. С. 129–141.
53. Рішення Європейського суду з прав людини «Буїд проти Бельгії», No 23380/09, від 28 вересня 2015 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-157670%22%5D%7D>.
54. 15th General Report on the CPT's activities. Strasbourg, 2005. URL: <https://rm.coe.int/1680696a81>.
55. Калатур М.В. Функціонування системи досудового слідства в державах-членах Європейського Союзу. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2018. Т. 3, № 2. С. 152–156.

URL:

<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/735703.pdf>.

56. Климкевич Р. А. Кримінальне процесуальне законодавство України та Європейського Союзу: проксималія та диференціація. Львівський державний університет внутрішніх справ. 2022. С. 285. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4759/1/Дисертація%20Климкевич.pdf>.
57. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. No 475/97-ВР. URL: http://zakonf.n.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
58. Кравчук І.І. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканість у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. С. 500-503. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2021/133.pdf
59. Кучер О. Україна та міжнародний кримінальний суд: еволюція та розвиток взаємовідносин. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. С. 179–181. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7362/1/УКРАЇНА%20ТА%20МІЖНАРОДНИЙ%20КРИМІНАЛЬНИЙ%20СУД.pdf>.
60. Стеценко Ю.В. Ефективне досудове розслідування: зміст поняття. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Т. 2, No 4. С. 126–129. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34774/1/ЕФЕКТИВНЕ%20ДОСУДОВЕ%20РОЗСЛІДУВАННЯ.pdf>.
61. В. В. Тіщенко, Ю. П. Алєнін, О. П. Ващук, А. В. Мурзановська, О. О. Торбас, Ю. М. Немно, А. О. Панасюк, М. В. Шкрибайло, О. А. Земляна. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення ефективності досудового провадження. Наукові праці Національного

- університету "Одеська юридична академія". 2015. С. 106-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2015_17_6.
62. Ухач В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого органу досудового розслідування та їх правові гарантії. 2020: Тенденції реформування правової системи України і світу. 2020. С. 181–183. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/592/592>.
63. Чернобаєв С.І. Міжнародні стандарти ефективного досудового розслідування. NATIONAL LAW JOURNAL: THEORY AND PRACTICE. 2020. С. 147–150. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2020/1/33.pdf>.
64. Carrera S., Mitsilegas V., Stefan M. Criminal justice, fundamental rights and the rule of law in the digital age. Report of a CEPS and QMUL Task Force. 2021. P. 1– 68. URL: <https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2021/05/Criminal-Justice-Fundamental-Rights-and-the-Rule-of-law-in-the-Digital-Age.pdf>.
65. Compendium of United Nations standards and norms in crime prevention and criminal justice. UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME. Vienna. 2006. URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Compendium_UN_Standards_and_Norms_CP_and_CJ_English.pdf
66. Eliantonio M., Muir E. The Principle of Effectiveness: Under Strain?. SSRN Electronic Journal. 2019. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3782601>.
67. Engle K. Anti-Impunity and the Turn to Criminal Law in Human Rights. Cornell Law Review. 2015. P. 1070-1112. URL: <https://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=4670&context=clr>
68. European judicial systems CEPEJ Evaluation Report. Council of Europe, 2022. URL: <https://rm.coe.int/cepej-report-2020-22-e-web/1680a86279>.

69. Global Rights Compliance. BASIC INVESTIGATIVE STANDARDS FOR INTERNATIONAL CRIMES. 2019. P. 122-144. URL: <https://globalrightscompliance.com/wp-content/uploads/2022/03/Basic-Investigative-Standards-for-International-Crimes-Hardcopy.pdf>
70. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb). European Court of Human Rights 2/130. 2022. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_6_criminal_eng
71. Harding C., Öberg J. The journey of EU criminal law on the ship of fools – what are the implications for supranational governance of EU criminal justice agencies?. Maastricht journal of european and comparative law. 2021. Vol. 28, no. 2. P. 192–211. URL: <https://doi.org/10.1177/1023263x211005967>.
72. Jennett V. and Schütte S.A. International and regional integrity standards for the justice system. 2021. P. 1-41. URL: <https://www.u4.no/publications/international-and-regional-integrity-standards-for-the-justice-system.pdf>.
73. Joutsen M. INTERNATIONAL STANDARDS AND NORMS AS GUIDANCE IN THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM. RESOURCE MATERIAL SERIES No. 98. P. 54-67. URL: https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/RS_No98/No98_VE_Joutsen.pdf
74. Klymkevych R. A. CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF THE EUROPEAN UNION: NOTION AND SIGNS. Juridical scientific and electronic journal. 2021. No 9. C. 244–247. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/60>.
75. Nuotio K. A legitimacy-based approach to EU criminal law: Maybe we are getting there, after all. New Journal of European Criminal Law. 2020. Vol. 11, no. 1. P. 20–39. URL: <https://doi.org/10.1177/2032284420903386>.

76. Öberg J. Normative justifications of EU criminal law: European public goods and transnational interests. *European Law Journal*. 2021. Vol. 27, no. 4-6. P. 408–425. URL: <https://doi.org/10.1111/eulj.12451>.
77. Orfin A. Efficiency of criminal proceedings and their cost. *Przeegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adam Mickiewicza*. 2022. Vol. 14. P. 297–320. URL: <https://doi.org/10.14746/ppuam.2022.14.14>.
78. Paparinskis M. The International Minimum Standard and Fair and Equitable Treatment. 2013. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199694501.001.0001>
79. Scalia V. Protection of Fundamental Rights and Criminal Law. *European criminal law and human rights*. 2015. No. 3. P. 100–111. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r34733.pdf>.
80. Schroeder W. Limits to European Harmonisation of Criminal Law. *eucrim - The European Criminal Law Associations' Forum*. 2020. URL: <https://doi.org/10.30709/eucrim-2020-008>.
81. Tulkens F. The Paradoxical Relationship between Criminal Law and Human Rights. P. 577–594.
82. Volungevičienė R. Principle of Efficiency in EU Criminal Law. *Vilnius University Open Series*. 2021. P. 28–33. URL: <https://doi.org/10.15388/seucl.2021.4>.
83. Zákon o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů : Zákon ze dne 17.07.2008 č. 300/2008 Sb. ve znění. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-300>.
84. Zákon o Policii České republiky: Zákon ze dne 17.07.2008 č. 273/2008 Sb. ve znění. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2008-273>.

ДОДАТКИ

Додаток 1

№	Гіпотеза	Проблема	Приклади судових рішень				
			№ судової справи	Назва суду / інстанція	Набрання законної сили	Посилання на текст рішення (URL)	Коментар/пояснення та цитата з судового рішення
1	Порушення засади розумності строків	Безпідставне затягування справи, недотримання розумних строків судового розслідування	№ 752/2792/16-к	Київський апеляційний суд (апеляція)	18.02.2020	https://reyestr.court.gov.ua/Review/87741776	У даному рішенні було розглянуто передачу розгляду кримінального провадження до іншого суду через безпідставне затягування справи. Обвинувачений у кримінальному провадженні має право на розгляд його справи з особливою ретельністю, а метою статті 6

							Конвенції щодо кримінальних справ є гарантування того, що особа, яку було обвинувачено у вчиненні злочину, не буде перебувати у стані невизначеності щодо своєї долі надто довгий час (рішення у справі "Болдирєв проти України" п. 54).
2	Порушення засади розумності строків	Надмірна тривалість кримінального провадження без достатніх на то підстав	№ 757/62500/16-ц	Касаційний цивільний суд Верховного Суду (касація)	13.09.2023	https://reyestr.court.gov.ua/Review/113590860	В постанові Верховного Суду було зафіксовано, що надмірна тривалість кримінального провадження здатна призвести до моральних страждань особи, зумовлених тривалою невизначеністю спірних правовідносин, необхідністю відвідування органів досудового розслідування; неможливістю

							здійснювати звичайну щоденну діяльність, підривом репутації тощо.
3	Порушення засади безпосередності дослідження показань, речей і документів	Судом апеляційної інстанції було скасовано обвинувальний вирок	№ 301/2285/16-к	Касаційний кримінальний суд Верховного Суду (касація)	16.01.2020	https://reyestr.court.gov.ua/Review/87000851	Судом апеляційної інстанції було скасовано обвинувальний вирок суду першої інстанції, при цьому судді апеляційного суду не дослідили докази безпосередньо, і не надали їм належної оцінки.
4	Порушення засади безпосередності дослідження	Суд апеляційної інстанції надав доказам іншу	№ 235/6552/15-к	Касаційний кримінальний суд Верховного	27.06.2019	http://reyestr.court.gov.ua/Review/82826963	Верховний Суд встановив, що суд апеляційної інстанції дослідив лише частину письмових доказів, прослухав звукозаписи місцевого суду із показаннями окремих

	<p>ння показань, речей і документів</p>	<p>оцінку, ніж суд першої інстанції, при цьому їх безпосередньо не дослідивши</p>		<p>о Суду (касація)</p>			<p>свідків, однак безпосередньо не допитав жодного свідка, при цьому послався на їх показання, яким дав свою (іншу) оцінку, відмінну від тієї, що надана судом першої інстанції.</p> <p>Таким чином, була порушена засада безпосередності, а недотримання її судом, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 23 та статей 86, 94 КПК, означає, що докази, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані допустимими і враховані при постановленні судового рішення судом, а отже, судові рішення, відповідно до ст.370 цього Кодексу,</p>
--	---	---	--	-------------------------	--	--	---

							не може бути визнано законним і обґрунтованим і, згідно з ч. 1 ст. 412 КПК, підлягає скасуванню.
5	Порушення права на захист забезпечення права на захист	Не вжиття судом необхідних заходів для забезпечення реалізації захисником права на виступ у судових дебатах	№ 727/13085/18	Касаційний кримінальний суд Верховного Суду (касація)	19.07.2022	https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359481	Суд першої інстанції не вжив необхідних заходів для забезпечення реалізації захисником права на виступ у судових дебатах, не забезпечив сторонам рівних умов для реалізації їхніх процесуальних прав, особливо враховуючи розгляд даного провадження за процедурою спеціального провадження «in absentia».
6	Порушення забезпечення	Під час проведення слідчої дії за	№ 760/13866/15-к	Касаційний криміналь	01.03.2018	https://reyestr.court.gov.ua/Review/72642008	Оцінюючи як доказ протокол огляду місця події суд врахував, що під час проведення слідчої дії за

	<p>ння права на захист</p>	<p>участі неповнолітнього були відсутні як законний представник, так і захисник</p>		<p>ний суд Верховного Суду (касація)</p>			<p>участю неповнолітнього були відсутні як законний представник, так і захисник, участь якого у цьому кримінальному провадженні є обов'язковою з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою, як це встановлено вимогами п. 1 ч. 2 ст. 52 Кримінальний процесуальний кодекс України.</p> <p>З огляду на таке порушення права на захист неповнолітнього суд дійшов висновку, що доказ був отриманий внаслідок порушення його прав і свобод, а тому використання фактичних даних,</p>
--	----------------------------	---	--	--	--	--	---

							отриманих під час такої слідчої дії, суд обгрунтовано визнав неприпустимим.
7	Порушення презумпції невинуватості	Порушення детективом НАБУ принципу презумпції невинуватості	№ 991/392/23	Вищий антикорупційний суд	31.10.2023	https://reestr.court.gov.ua/Review/114797457	На офіційному каналі НАБУ у Telegram в межах реалізації проекту «Секрети НАБУ» розповсюджено відеоматеріал, в якому детектив Національного антикорупційного бюро України надав інтерв'ю у вигляді відповідей на запитання ведучого програми стосовно кримінального провадження за обвинуваченням у наданні пропозиції неправомірної вигоди меру Дніпра. У цьому сюжеті детектив висвітлював певні деталі досудового розслідування у цьому

							кримінальному провадженні, процес отримання доказів, затримання, застосування запобіжного заходу тощо. Хоча детектив і не називає прізвища обвинуваченого, контекст розмови і категорично стверджувальні висловлювання детектива безперечно формують у необмеженого кола глядачів/слухачів цього інтерв'ю уявлення про винуватість обвинуваченого у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення.
8	Порушення права на	Нерозгляд судом апеляційної	№ 331/706/19	Касаційний кримінальний	29.07.2020	https://reyestr.court.gov.ua/Review/90714506	У суді апеляційної інстанції захисник заявив клопотання про призначення перекладача, яке

	залучення перекладача (мова, якою здійснюється кримінальне провадження)	інстанції клопотання про залучення перекладача		ний суд Верховного Суду (касація)			обвинувачений підтримав. Однак суд не розглянув це клопотання по суті та не ухвалив жодного процесуального рішення. Отже, під час розгляду справи суд апеляційної інстанції допустив порушення вимог КПК України, яке є істотним, оскільки ставить під сумнів законність і обґрунтованість судового рішення. У зв'язку з цим ККС ВС скасував ухвалу апеляційного суду та призначив новий розгляд у цьому суді.
9	Порушення права на залучення	Не залучення перекладача, складення обвинувальн	№ 127/12097/18	Апеляційний суд Вінницької	26.09.2018	https://reyestr.court.gov.ua/Review/76758445	Особа повідомляється про підозру у вчиненні кримінального правопорушення державною мовою або будь-якою іншою мовою, якою

	я переклад ача (мова, якою здійснює ться кримінальне провадження)	ого акту українською, в той час, коли обвинувачен ий – громадянин Молдови		області (апеляція)			вона достатньо володіє для розуміння суті підозри у вчиненні кримінального правопорушення. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (п. п. «а» і «в» ч. 3 ст. 14) і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ч. 2 ст. 5 і п. «е» ч. 3 ст. 6) закріплюють гарантії прав людини і правосуддя, згідно з якими кожній особі має бути невідкладно і детально повідомлено зрозумілою для неї мовою про характер і підстави пред'явленого їй обвинувачення.
10	Порушення недоторк	Проведення невідкладного огляду	№ 159/451/16-к	Касаційний криміналь	23.05.2018	https://reyestr.court.gov.ua/Review/74342648	Конституцією України заборонено проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них

	анності права власності	місця подій без подальшого подання клопотання до слідчого судді		ний суд Верховног о Суду (касація)			огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду (ч. 2 ст. 30). Докази, отримані під час огляду та обшуку, які були проведені з порушенням правил, передбачених КПК України, а також, якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, є недопустимими.
11	Порушен ня недоторк анності права	Пропущення «невідкладно го» строку звернення до суду із	№ 310/4839/ 17	Касаційни й криміналь ний суд Верховног	26.11.20 19	http://reyestr.court.gov.ua/Revizija/show/86162670	Звернення до слідчого судді за спливом тривалого строку після вчинення слідчої дії, яка здійснювалась як невідкладна, має

	власності , законност і	клопотанням після проведення невідкладног о обшуку		о Суду (касація)			наслідком недопустимість доказів отриманих у ході такої слідчої дії.
12	Порушен ня недоторк анності права власності , законност і	Подання невідповідно го клопотання після проведення невідкладног о обшуку	№ 623/4131/ 15-к	Касаційни й криміналь ний суд Верховног о Суду (касація)	25.09.20 18	http://reyestr.court.gov.ua/Review/76812124	Клопотання про тимчасовий доступ до володіння особи, подане до суду після обшуку, проведеного без ухвали слідчого судді, не є виконанням обов'язку звернутися з клопотанням про проведення обшуку, що зумовлює недопустимість протоколу обшуку як доказу.
13	Порушен ня недоторк анності	Проведення обшуку особами без	№ 466/896/1 7	Касаційни й криміналь ний суд	29.01.20 19	https://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140	Доручення слідчим або прокурором, яким ухвалою слідчого судді надано дозвіл на проведення обшуку житла чи

	права власності , законност і	відповідних повноважень		Верховног о Суду (касація)			іншого володіння особи, виконання відповідної ухвали оперативному підрозділу зумовлює визнання недопустимими доказів, отриманих під час такої слідчої дії
14	Порушен ня свободи від самовикр иття	Не надання відповідного процесуальн ого статусу та не роз'яснення особі її процесуальн их прав, що позбавило її права скористатися такими	№ 201/14160 /14-к	Жовтневий районний суд м. Дніпропет ровська (перша інстанція)	31.08.20 15	https://reyestr.court.gov.ua/Review/49303206	Статтею 18 КПК України встановлено одну з найважливіших засад кримінального провадження - свободу від самовикриття, яка охоплює не лише право особи не свідчити (не давати показань) проти себе, а й право не давати будь-яких інших відомостей, які можуть бути використані проти неї, зокрема, документів, речових доказів, зразків для проведення експертизи. Незважаючи на те, що слідчий знав про можливість пред'явлення в

							майбутньому підозри особі у вчиненні злочину, він не вжив заходів для забезпечення її прав та свобод, гарантованих, як Конституцією України, так і КПК України, а саме, не роз'яснив їй її право на свободу від самовикриття, чим позбавив її даного права, що призвело до істотного порушення її прав під час проведення відповідної слідчої дії.
15	Порушення свободи від самовикриття	Використання у якості доказів показань свідка, який у подальшому набув	№ 1004/1464/12	Касаційний кримінальний суд Верховного Суду (касація)	16.07.2019	https://reyestr.court.gov.ua/Review/83272510	За змістом кримінально-процесуального закону, коли на час отримання показань від свідка уже існували дані, що його буде визнано підозрюваним чи обвинуваченим, але, всупереч наявності у такої особи права на мовчання та свободи

		статусу обвинуваченого чи підозрюваного					від самовикриття, слідчий чи прокурор допитує в якості свідка цю особу, то вказані показання мають бути перевірені судом на допустимість та належність.
16	Порушення принципу рівності та змагальності сторін	Позбавлення обвинуваченого права на останнє слово	№ 372/1640/16-к	Касаційний кримінальний суд Верховного Суду (касація)	09.10.2023	https://reyestr.court.gov.ua/Review/114138177	Апеляційний суд, позбавивши другого обвинуваченого можливості виступити з останнім словом, не забезпечив сторонам необхідних рівних умов для реалізації їхніх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків, чим порушив принципи рівності та змагальності сторін, що з огляду на практику ЄСПЛ не узгоджується з положеннями ст. 6 Конвенції стосовно забезпечення справедливого судового розгляду.